

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI
KATEDRA SLAVISTIKY**

**F. M. DOSTOJEVSKIJ *ZÁPISKY Z MRTVÉHO DOMU*
A A. I. SOLŽENICYN *JEDEN DEN IVANA DENISOVIČE.*
KOMPARACE.**

(Bakalářská práce)

VYPRACOVALA: Karolína Dostálová

VEDOUCÍ PRÁCE: prof. PhDr. Zdeněk Pechal, CSc.

Olomouc 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma:

„F. M. Dostojevskij *Zápisky z mrtvého domu* a A. I. Solženicyn *Jeden den Ivana Denisoviče*. Komparace.“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci, 6. 4. 2017

podpis

Tímto děkuji prof. PhDr. Zdeňku Pechalovi, CSc. za cenné připomínky a rady při vypracování bakalářské práce.

podpis

Obsah

ÚVOD.....	6
1. HISTORICKÝ A SOCIÁLNĚ POLITICKÝ KONTEXT PRACOVNÍCH TÁBORŮ V RUSKU V 19. STOLETÍ A V SOVĚTSKÉM GULAGU	8
2. MÍSTO OBOU DĚL (ZÁPISKY Z MRTVÉHO DOMU A JEDEN DEN IVANA DENISOVIČE) V ŽIVOTĚ A LITERÁRNÍM VÝVOJI F. M. DOSTOJEVSKÉHO A A. I. SOLŽENICYN.....	12
2.1 Fjodor Michajlovič Dostojevskij	12
2.2 Alexandr Isajevič Solženicyn	13
3. KOMPARACE OBOU DĚL – TEORETICKÁ VÝCHODISKA	15
3.1 Krátký nástin teorie literatury	15
3.2 Specifika ruské literatury	16
3.3 Polyfonie jako možný společný rys	17
4. VLASTNÍ KOMPARACE OBOU DĚL	20
4.1 Čas	20
4.1.1 Časový rámec Zápisků z mrtvého domu	21
4.1.2 Časový rámec Jednoho dne Ivana Denisoviče	21
4.1.3 Časová odlišnost obou děl	22
4.2 Kompozice	22
4.2.1 Kompozice Zápisků z mrtvého domu.....	22
4.2.2 Kompozice Jednoho dne Ivana Denisoviče	23
4.2.3 Komparace kompozic	24
4.3 Postavy	24
4.3.1 Postavy Zápisků z mrtvého domu	25
4.3.2 Postavy Jednoho dne Ivana Denisoviče	29
4.3.3 Komparace postav	32
4.4 Hodnotová hierarchie	34

4.4.1	Hodnotová hierarchie Alexandra Petroviče Gorjančikova	35
4.4.2	Hodnotová hierarchie Ivana Denisoviče Šuchova	36
4.4.3	Komparace hodnot	38
4.5	Všední den, životní a klimatické podmínky	38
4.5.1	Všední den, životní a klimatické podmínky Zápisků z mrtvého domu	38
4.5.2	Všední den, životní a klimatické podmínky Jednoho dne Ivana Denisoviče ...	41
4.5.3	Komparace všedního dne, životních a klimatických podmínek Zápisků a Jednoho dne Ivana Denisoviče	43
4.6	Obrazný systém	44
4.6.1	Obrazný systém Zápisků z mrtvého domu	45
4.6.2	Obrazný systém Jednoho dne Ivana Denisoviče	46
4.6.3	Komparace obrazného systému Zápisků z mrtvého domu a Jednoho dne Ivana Denisoviče	46
5.	ZÁVĚR – ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY	47
	РЕЗЮМЕ	49
	BIBLIOGRAFIE	54
	ANOTACE	56

ÚVOD

Ruská literatura představuje obrovský a mnohvrstevný proud literární tvorby v průběhu mnoha staletí. Již vzhledem ke značné rozloze území, které se od dob Kyjevské Rusi přetvářelo a formovalo na východě Evropy a později až do hloubky Asie a počtu obyvatel na něm žijících, vychází statisticky vysoká četnost talentů a osob schopných zaznamenávat a tvořit pomocí psaní. Extrahovat a analyzovat byť jen malý vzorek této tvorby, je velmi náročné. Dále - vzhledem k zásadní změně politické organizace Ruska po Říjnové revoluci a následný vznik Svazu sovětských socialistických republik s rozhodujícím vlivem Ruské federace vyvstala otázka, zda dále vznikající literatura je ještě ruská nebo sovětská. Smyslem mojí práce není vytyčovat toto obtížné rozlišení, proto zůstanu pracovně u označení ruská literatura i pro dílo, které poprvé vyšlo počátkem 60. let 20. století.

Při předběžných úvahách o své práci jsem si položila základní otázku: může být mezi díly dvou odlišných autorů, které dělí časově zhruba sto let a společensko-historicky celé epochy něco spojujícího? Předmětem našeho zájmu jsou román Fjodora Michajloviče Dostojevského *Zápisky z mrtvého domu* («*Записки из мертвого дома*») a novela Alexandra Isajeviče Solženicyna *Jeden den Ivana Denisoviče* («*Один день Ивана Денисовича*»). Jeden společný znak je zcela zřejmý – obě díla umělecky reflektují osobní zážitek z uvěznění a nucených prací na Sibiři. Ale lze najít i nějaké další shodné či výrazně podobné znaky? Mezi pobytem Dostojevského v sibiřském vězení (cca 1849-54) a Solženicyna (1945-53) uplynulo sto let. Copak se tyto podmínky nezměnily ani přesto, že Rusko mezitím bojovalo v Krymské válce, pomáhalo osvobodovat Balkán a v letech 1877-78 zde vybojovalo osvobození pro Srby, Bulhary a další, proběhla hrůzná I. světová válka, říjnová bolševická revoluce, byla zlikvidována carská rodina, a konečně patřilo k vítězným mocnostem II. světové války v letech 1941-45.

Tyto otázky mě vedly k systematickému rozboru obou literárních děl a rovněž studiu souvisejících pramenů. Nejprve jsem zpracovala krátký historicko- společenský exkurz do doby vlády cara a imperátora Mikuláše (Nikolaje) I. a působení generálního tajemníka KSSS Josifa Visarionoviče Stalina (Džugašviliho). Ten slouží především pro vytyčení mocensko-politických sil, které v dané době ovládaly ruskou (sovětskou) společnost a vytvářely tak reálný rámec života lidí. Dále jsem se věnovala analýze literárně vědeckých a kritických prací, které se Dostojevskému a Solženicynovi v minulosti věnovaly. To mně

poskytlo potřebný odborný aparát pro vlastní komparativní analýzu jmenovaných děl. Pro funkční strukturaci této analýzy bylo formulováno sedm výzkumných otázek a jedna otázka základní a to, zda se i u novely *Jeden den Ivana Denisoviče* dá potvrdit využití polyfonní (polyfonické) metody, stejně jako ji použil ve svém díle Dostojevskij. O dalších dílčích zjištěných shodách, podobnostech či i odlišnostech se zmiňuji v příslušných kapitolách.

Jsem si vědoma, že mé snažení a potenciální příspěvek k odborně vědeckému bádání o obou velikánech ruské literatury je skromný. Bakalářská diplomová práce mi však současně může poskytnout dílčí základ pro další a již hlubší zpracování tohoto komplexního tématu.

1. HISTORICKÝ A SOCIÁLNĚ POLITICKÝ KONTEXT PRACOVNÍCH TÁBORŮ V RUSKU V 19. STOLETÍ A V SOVĚTSKÉM GULAGU

Po vymření původní dynastie Rurikovců (1598) a období trůnních zmatků (Godunov, Lžidimtrij, intervence Polska) zemský sněm vybral r. 1613 za cara bojara Michaila Romanova, který založil novou vládnoucí dynastii. První carové z rodu Romanovců pokračovali zhruba tradičním, konzervativně ruským stylem. Teprve car Petr I. uskutečnil zásadní a nezvratné změny směrem k hospodářskému a kulturnímu přiblížení Ruska západní Evropě. Rusko bylo tehdy zcela zaostalé, vojensky slabé a nemělo přístup k žádnému moři. Cílem reforem bylo především oslabit paralyzující vliv církve a bojarů a reformy zahrnovaly vojenské, hospodářské, správní a další oblasti života. Důležitý byl hodnostní řád, který otevřel prostor i pro původně nešlechtické talenty a místo staré bojarské aristokracie nastupuje vojensko-úřednická nová šlechta. Zcela zásadní změny a tvrdost, s níž je Petr I. prosadil, vyvolaly samozřejmě odpor posílený i faktem, že jen například budování nového hlavního města Sankt Peterburgu si vyžádalo značné ztráty na životech a to nejen nevolníků. Reformy se však upevnily a posílené samoděržaví, země rozdělená do gubernií řízených carskými úředníky i další změny se staly základem nové vytvářející se mocnosti. Petr I. zemřel r. 1725 a během dalších 30 let se vystřídalo šest slabých carů a careven, až další výrazná osobnost- manželka vnuka Petra I., který nastoupil v roce 1762 na trůn jako Petr III., Kateřina z Askánského rodu v Německu opět upevnila vládu. Její manžel byl další neschopný panovník z rodu Romanovsko-holštýnsko-gottorpského, který byl po několika měsících vlády svržen a zavražděn osobní gardou, snad se souhlasem Kateřiny, která se nechala následně korunovat jako Kateřina III. Její dlouhá vláda (1762-1796) sice nezměnila negramotnost obyvatel, ani základní uspořádání společnosti, ale významně ovlivnila mezinárodní situaci a uspořádání. Poté, co se zcela zbavila závislosti na Polsku, dokázala spolu s panovníky Pruska a Rakouska tuto anarchií paralyzovanou bývalou velmoc úplně eliminovat, neboť po trojím dělení přestalo Polsko formálně existovat a jeho část připadla Rusku. Další úspěchy přinesly rusko-turecké války, během nichž byl obsazen chanát na Krymu a následně i další území původně podléhající Osmanské říši. Kateřina III. samozřejmě na sklonku svého života a vlády ostře vystoupila proti Velké francouzské revoluci jako by tušila, že její vnuk Alexandr I. stráví větší část

své vlády (1801-1825) bojem s Napoleonem Bonaparte (zachycené také v Tolstého *Vojně a míru*).¹

Mikuláš I. nastoupil na trůn poté, co nejstarší bratr Alexandr I. zemřel ve 48 letech na tyfus, a další starší bratr Konstantin se zřekl trůnu kvůli morganatickému sňatku s polskou hraběnkou Grudzinskou a vládl od prosince roku 1825 do 2. března 1855, kdy ve věku 58 let zemřel. Nástup na trůn byl komplikovaný, část petrohradské posádky vyžadovala za cara Konstantina, a když se dověděli, že nenastoupí, vzburili se (povstání děkabristů). Příčin povstání bylo jistě více, ale jako záminka to posloužilo. Mikuláš se zprvu snažil vyjednávat, a když neuspěl, rozdrtil povstání a exemplárně potrestal vůdce a některé účastníky a to přesto, že měl k armádě blízko. Původně s ním rodiče vůbec nepočítali jako s následníkem, takže jeho výchova byla povrchní a zaměřená na armádu. Proto stál Mikuláš na počátku své vlády před řadou úkolů, k nimž postrádal kompetence. Jedno z prvních rozhodnutí bylo odmítnout zrušení nevolnictví. I další vnitropolitické kroky směřovaly k utužení absolutismu. Mikuláš I. neměl vztah k humanitnímu vzdělání a nechal například zrušit katedru filozofie na univerzitě. Brzy po nástupu na trůn nechal zřídit tzv. III. oddělení, zárodky tajné policie, jejíž agenti velmi často pocházející z vysoké šlechty, infiltrovali všechny významné instituce a zajišťovali přehled o případných podezřelých aktivitách. Car také oficiálně varoval literáty a další umělce před jakýmkoli v aktivitami, které by mohly vyznít nesouhlasně. Sice přesto vznikala ta nejlepší díla Puškina a dalších, ale také přibývaly dílčí politické procesy. V roce 1833 vyrukoval ministr Uvarov s oficiálním heslem Rusi: „Samoděržaví – pravoslaví – národnost“. Procesů přibývalo a vedle standardních kriminálních pachatelů začali v pěších karavanách směřovat do věznic a vyhnanství na Sibiři čím dál častěji i političtí odsouzení. Stačilo málo - při donašečském systému například přečíst v uzavřeném literárním kroužku dopis od nepovoleného spisovatele a celá skupina byla odsouzena, prvním rozsudkem byl často rozsudek smrti a teprve následně mohl být zmírněn na dlouhodobé věznění na Sibiři. Stejným způsobem skončil na Sibiři i Dostojevskij. Tak se režim zbavoval potenciálně nebezpečných konspirátorů či reformátorů. Mikuláš I. se až úzkostně držel všeho tradičního, odmítal jakékoliv změny či úpravy. V zahraniční politice pokračovala územní expanze směrem na Kavkaz, ale vleklé boje s místním islámským obyvatelstvem přesáhly Mikulášův život.

¹ VLČEK, Radomír. *Kapitoly z ruských dějin 18. století: geneze a vývoj ruského impéria*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6930-5.

Snaha o další oslabení Osmanské říše vyvrcholila Krymskou válkou, v jejímž průběhu snad na zápal plic, 2. března 1855 Mikuláš I. zemřel.²

Jak jsem se zmínila, tak byly věznice a vyhnanství na Sibiři. Jen pro přesnost je třeba uvést, že dobývání a anexe Sibíře začaly již za cara Ivana IV. Hrozného, kdy kozácký ataman Jermak podnikl výzkumnou a současně dobytelskou cestu na východ. Místní nečetné obyvatelstvo bylo podrobena a na až neuvěřitelně rozsáhlých oblastech bylo třeba budovat vojenské pevnosti a zárodky budoucích vesnic a městeček. K tomu se přirozeně hodili všichni ti, kdo byli v evropské části Ruska nepohodlní, či dokonce nebezpeční z pohledu carské ochranky. Bolševická vláda vlastně jen převzala řadu existujících trestnic od ostrovů v Bílém moři na severu až po Vladivostok a mnohonásobně je rozšířila, ale k tomu se vrátíme.³

Po Mikuláši I. vládl v letech 1855-1881 Alexandr II., široce vzdělaný a značně moderně uvažující panovník. Již v roce 1861 konečně zrušil nevolnictví, a osvobodila tak více než 20 milionů dosud nesvéprávných občanů. To se promítlo do pozvolného rozvoje průmyslu, který potřeboval pracovní síly. Zasadil se i o další reformy, ale ani on nebyl ochotný slevit ze samoděržaví. Přes jeho modernizační snahy vznikaly skupiny nespokojenců a v duchu tehdy převládajících názorů se uchýlovaly k násilí. Alexandr nakonec podlehl jednomu z atentátů, které na něho byly spáchány. Po něm poměrně krátce vládl Alexandr III. (1881-94), nevalně vzdělaný muž značného vzrůstu a postavy, ale spíše prostšího myšlení. Nic neměnil, jen pomohl stabilizovat stávající. Posledním ruským carem byl Mikuláš II., který vládl samoděržavně v letech 1894-1917. Během jeho vlády propukla válka s Japonskem (1904-05), kde Rusko ztratilo klíčovou tichomořskou pevnost Port Artur a utrpělo zcela devastující porážku v námořní bitvě u Cušimy. Neudržitelná situace byla i vnitropoliticky, což vyústilo v tzv. revoluci 1905-1907. Všechny nepokoje byly nemilosrdně potlačeny a despotie se spíše utužila, než by došlo k nějakému uvolnění. Slabost Ruska se naplno ukázala v I. světové válce (1914-18), kdy přes svoji rozlohu a lidský potenciál na frontě spíše prohrávalo. Vnitřní nespokojenost narůstala takovou měrou, že nakonec v únoru 1917 došlo ke generální stávce a revoluci proti carismu, vznikla Prozatímní vláda a car Mikuláš II. v březnu 1917 abdikoval. Ruskou účast ve válce

² SVOBODA, Karel. *Autokrat a jeho doba: Rusko a revoluce v letech 1830-1831*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3000-7.

³ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1999. Dějiny států. ISBN 80-7106-183-2

ukončila bolševická revoluce v listopadu 1917 a následný mír s centrálními mocnostmi uzavřený v Brestu Litevském v březnu 1918. Bolševici (menševici a další aktéři původní revoluce byli dost rychle eliminováni) se chopili vlády velmi rezolutně, zavraždili v roce 1918 v Jekatěrinburské internaci celou rodinu Mikuláše II. Spektakulární vůdce Vladimír Lenin žil jen do roku 1924 a v té době již Josif Stalin zastával pozici generálního tajemníka strany. V následujících letech se postupně zbavil hlavních spolupracovníků Lenina, kterými byli Trockij, Zinovjev, Kameněv, Rykov, Bucharin a Tomskij, často jejich fyzickou likvidací. Násilná kolektivizace roku 1928, neúroda 1932 a následný hladomor prakticky zlikvidovaly selský stav na Ukrajině, tehdy zemřelo několik milionů lidí. Stalinův teror realizovalo NKVD (transformovaná Čeka Felixe Dzeržinského) pod vedením postupně Genricha Jagody, Nikolaje Ježova a Lavrentije Beriji. Konstituovalo se také *Glavnoe upravlenije lagererej* («Главное управление лагерей») – GULAG, do kterého patřilo celkem až 30 tisíc jednotlivých táborů, od ostrovů Solovky v Bílém moři po Vladivostok na Sibíři. Za Stalinovy vlády, která převzala všechny znaky samoděržaví (i když se to nesmělo takto pojmenovat) GULAGem prošlo asi 10 až 14 milionů osob. Jednou z nich byl i Alexandr Solženicyn, který si dovolil v dopise příteli naznačit dílčí kritiku poměrů a byl za to odsouzen na osm let bez ohledu na zásluhy během II. světové války. K tomu se ale podrobněji ještě vrátím.⁴

Tuto kapitolu mohu uzavřít dílčím poznatkem, že principy posouzení provinění, odsouzení a výkonu trestu se fakticky za 100 let mezi dobou cara Mikuláše I. a vládou Josifa Stalina nejen nezměnily, ale spíše byly dopracovány ke zručné dokonalosti.

⁴ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium: (Rusko 1924–1953)*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-391-1.

2. MÍSTO OBOU DĚL (ZÁPISKY Z MRTVÉHO DOMU A JEDEN DEN IVANA DENISOVIČE) V ŽIVOTĚ A LITERÁRNÍM VÝVOJI F. M. DOSTOJEVSKÉHO A A. I. SOLŽENICYNĀ

2.1 Fjodor Michajlovič Dostojevskij

Fjodor Michailovič Dostojevskij (*Федор Михайлович Достоевский*) se narodil jako druhý syn Michaila Dostojevského, lékaře moskevské vojenské nemocnice, a Marie rozené Nečajevové 11. listopadu (30. října dle juliánského kalendáře) 1821. Otec pocházel z nižší (snad polské) šlechty a byl roku 1828 povýšen na šlechtice, matka pocházela z kupecké rodiny, přesto žili skromně snad jen ve dvou místnostech. Fjodor byl nejprve vzděláván doma, potom v letech 1833-37 v soukromém penzionátu a návazně na vojenské inženýrské škole v Petrohradu. Již tehdy začal projevovat zájem o literaturu a četl rusky, německy a francouzsky. Zatím otec odešel po smrti ženy (jaro 1837) do výslužby na venkovský statek, kde se ještě prohloubil jeho alkoholismus, zemřel již 1839 snad rukou vlastních nespokojených poddaných. Vojenskou Akademii ukončil v roce 1843 a by zařazený mezi petrohradské vojenské inženýry, ale hned roku 1844 odešel do výslužby a věnoval se literatuře, nejprve nepříliš úspěšně překládal z francouzštiny a v roce 1846 vyšel jeho první román *Chudí lidé*. Již v něm se projevil Dostojevského výjimečný talent pro vykreslení komplikované psychiky postav, téměř detailní psychologická anatomie. Následovaly povídka *Bílé noci*, novely *Dvojník* a *Nětočka Nězvanovová*, potom *Strýčkův sen* v roce 1849 – opět s excelentními povahopisy. V tomtéž roce byla ale celá skupina mladých literátů kolem utopického socialisty Petraševského zatčena a odsouzena k trestu smrti za domnělé pobuřování proti carovi v době vrcholící despotie Mikuláše I. Trest smrti byl změněn na víceleté nucené práce v káznici v Omsku a následnou vojenskou službu ve vyhnanství rovněž na Sibíři. V době věznění u něho poprvé propukl epileptický záchvat, lze jen spekulovat, do jaké míry byla tato původně patrně latentní nemoc vyprovokována hroznými podmínkami v káznici. Věznění se literárně přetavilo do románu *Zápisky z mrtvého domu*, který vyšel roku 1861. Toto dílo lze oprávněně považovat za přelomové, osobní zkušenost degradovaného šlechtice v bezprávném prostředí plném řady rozporuplných postav navozujících otázky, proč člověk spáchá zločin, jestli a jaký význam má trest, frustrující prožitky epileptických epizod, to vše se následně v promyšlenější a propracovanější podobě objevilo v Dostojevského vrcholných dílech. Existencialistické

Zápisky z podzemí, Zločin a trest, Idiot s epileptickým knížetem Myškinem, *Běsi* s analýzou neduhů Ruska, *Bratři Karamazovi* s vrcholnými studii složitých osobností vystupujících protagonistů. V románu *Hráč* uplatnil Dostojevskij analýzu vlastní hráčské vášně, která ho průběžně dostávala do finančních obtíží.⁵

Dostojevskij odmítal přehnaný individualismus, želel ztráty tradičních hodnot a duchovní opory, nepřijímal ani nastupující kapitalismus. Byl spíše analytik, než syntetik, neboť názorově byl tradicionalista tak trochu proti všemu soudobému. Zemřel v šedesáti letech v roce 1881.⁶

2.2 Alexandr Isajevič Solženicyn

Alexandr Isajevič Solženicyn (*Александр Исаевич Солженицын*) se narodil v prosinci 1918, tedy přímo do Ruské občanské války. Otec mu tragicky zemřel před narozením, a tak ho vychovávala matka-samoživitelka, která se maximálně snažila mu ve složitých letech vznikajícího SSSR zabezpečit vše potřebné. Komsomolské mládí, po střední škole začal studovat na rostovské univerzitě matematiku a fyziku a v Moskvě korespondenčně literaturu, ke které ho to táhlo. Matka mu zemřela v jeho 22 letech a o rok později promoval na univerzitě, jenže již 22. června téhož roku napadlo Německo SSR a začala Velká vlastenecká válka. Solženicyn se přihlásil jako dobrovolník, se svým vzděláním se postupně stal kapitánem a velitelem dělostřelecké baterie a byl 2x vyznamenán. Jenže těsně před koncem války se v dopise příteli kriticky vyjádřil o Stalinovi (ten s knírem) a díky všeobecnému fízlování byl zatčen a odsouzen k osmi letům v táboře GULAGu na Sibíři. Tam mimo jiné onemocněl rakovinou žaludku (i zde můžeme důvodně uvažovat o psychosomatických souvislostech). Po propuštění v roce 1953 byl dále ve vyhnanství a mohl se s rakovinou léčit v Taškentu. Po ukončení vyhnanství působil Solženicyn v Rjazani jako učitel. Začal psát své zkušenosti z lágru a psal i další prózy, zachycující realisticky životní podmínky v tehdejším SSSR. Díky dílčímu politickému uvolnění za Nikity Chruščova tak mohla v roce 1960 být vydána *Matrjonina chalupa* a *Případ na stanici Krečetovka* a především (snad s osobním souhlasem Chruščova) 1962

⁵ SOVÁKOVÁ, Jana a Vladimír FILIPOV. *Přehled ruské literatury: od Slova o pluku Igorově k postmodernismu*. Plzeň: Fraus, 1999. ISBN 80-7238-012-5.

⁶ KAUTMAN, František. *F.M. Dostojevskij - věčný problém člověka*. Praha: Rozmluvy, 1992. ISBN 80-85336-19-7.

Jeden den Ivana Denisoviče. Chruščov byl v roce 1964 odstaven Brežněvem a totalitní až stalinské principy se zase vrátily. Solženicyn ještě stačil vydat v roce 1967 *Rakovinu*, ale již 1968 byl vyloučen ze Svazu spisovatelů. V roce 1970 dostal po návrhu akademika Sacharova Nobelovu cenu za literaturu, kterou si ale nemohl ve Stockholmu vyzvednout. Protože se mu podařilo s přáteli propašovat na Západ. *Souostroví GULAG*, které vyšlo rusky a francouzsky v roce 1973, byl v roce 1974 zbaven občanství a vypovězen (snad jako druhý v SSSR po Trockém). Přes BRD a Švýcarsko došel do USA, ale nikde nebyl spokojený, kritizoval kapitalismus a relativizaci tradičních hodnot, takže prvotní úspěch a obdiv byl vystřídán rozpačitými postoji až odmítáním. V roce 1994 se mohl vrátit do Ruska, ale krajané ho rovněž přijali rozpačitě, málokdo mu rozuměl, neboť stejně jak kritizoval předchozí totalitu, tak nyní kritizoval to, co se z Ruska stalo. V exilu i následně doma napsal ještě další práce, ale ty již nedosáhly ohlasu těch prvních. Stěženi místo zaujímá novela *Jeden den Ivana Denisoviče*, jako vůbec první literární zpracování trvalé hrůzy stalinských lágrů a příprava na rozsáhlý Archipelag GULAG. Pokud se v předchozích kratších dílech připravoval a navázal na tradice ruského realismu, tak *Jeden den Ivana Denisoviče* je oním průlomovým dílem otevírajícím nejbolestivější součást zamlčovaných a utajovaných stránek sovětské vlády.⁷

Solženicyn, který zprvu kritizoval sovětskou totalitu, na sklonku života kritizoval kapitalistický individualismus a egoismus, ztrátu duchovních hodnot. Je skoro příznačné, že v dobách, kdy si svoji kariéru začal upevňovat Vladimír Putin, tak si s ním Solženicyn v roce 2007 při jeho návštěvě notoval, že Ruské tradice a principy převyšují Západ a že je třeba Rusku zase vrátit velmocenské postavení. Trochu podobně jako pozdní Dostojevskij. A.I. Solženicyn zemřel v nedožitých devadesáti letech 3. 8. 2008 na infarkt.⁸

⁷ NOVOTNÝ, Tomáš. *100 + 1 světznámých mužů*. Pardubice: Mayday, 2007. ISBN 80-86986-28-4.

⁸ Tamtéž

3. KOMPARACE OBOU DĚL – TEORETICKÁ VÝCHODISKA

3.1 Krátký nástin teorie literatury

Dříve, než přistoupím k hlavní části této bakalářské práce, kterou je analýza a srovnání novely Alexandra Solženicyna *Jeden den Ivana Denisoviče* s Dostojevského románem *Zápisky z mrtvého domu*, bude nezbytné alespoň se krátce zmínit o volbě postupů v souladu s teorií literatury.

Hlavním úkolem teorie literatury je zkoumání způsobů stavby literárních děl, přesněji způsob a klasifikace jevů a jejich výklad. Literatura je nedílnou součástí slovesné a jazykové činnosti člověka. Jazyk a slova používáme denně ke komunikaci s druhými lidmi. Praktickou sférou jazyka se rozumí „*každodenní rozhovory*“. V rozhovoru je jazyk prostředkem sdělování, jehož cílem je předat určitou myšlenku svému komunikačnímu partnerovi tak, aby to, co chceme sdělit, co nejpřesněji odpovídalo této myšlence a našemu emocionálnímu stavu. V tomto procesu mluvení používáme výrazy, které se ztrácejí hned poté, co dosáhnou cíle – předání potřebného sdělení posluchači, proto je praktická řeč v tomto smyslu neopakovatelná. Ve slovesné činnosti existují i takové konstrukce, které když vznikly, neodumírají, opakují se a zachovávají se tak, že mohou být znovu použity, aniž by ztratily svůj původní význam. Tyto *fixované* – uchované konstrukce chápeme jako literární díla. Literatura může být fixována jak písemně, tak i ústně (lidová literatura ústního podání).⁹ My se zde budeme především zabývat literaturou písemnou.

Slovo literatura pochází z latinského slova *littera*, což znamená písmeno nebo též písemnictví v širším slova smyslu. Literatura je souhrn všech psaných, tj. všech existujících písemně zaznamenaných jazykových projevů lidstva.¹⁰ Z hlediska struktury literatury se rozlišuje vrstva jazyková, vrstva tematická a vrstva kompoziční. V této bakalářské práci vědomě opomím vrstvu jazykovou a soustředím se především na vrstvu tematickou a kompoziční. Literatura se dále rozděluje na neuměleckou a uměleckou, kterou označujeme také jako literatura krásná nebo beletrie. Krásnou literaturu dále dělíme podle jejího žánru na lyriku, epiku a drama. Předmětem našeho zkoumání bude žánr epiky.

⁹ TOMAŠEVSKIJ, Boris. *Teorie literatury*. Praha: Lidové nakladatelství, 1970. ISBN 26-077-70.

¹⁰ Literatura – Wikipedie. [online]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Literatura>

Epika je jedním z největších oddílů v literatuře. Jedná se o literární druh, který má děj, příběh, časové a příčinné souvislosti. Od epiky jsou odvozené tzv. epické žánry, kterých je hned několik. Zde uvedu jen pro příklad pouze dva z nich, kterých se bude týkat komparace již zmiňovaných děl. Dílo Solženicyna *Jeden Ivana Denisoviče* se řadí do epického žánru novely, která má většinou střední rozsah (mezi povídkou a románem), od povídky se liší tím, že se zaměřuje pouze na jeden příběh a má překvapivý závěr. Dílo *Zápisky z mrtvého domu* F. M. Dostojevského spadá do epického žánru román. Na rozdíl od novely se román odehrává v delším časovém období a obsahuje více postav se spleťnými osudy.¹¹

Mohlo by se jevit, že srovnávat novelu a román není příliš nadějně, neboť dílčích odlišností je dost. Položila jsem si proto otázku, zda lze přesto najít nějaký významný prvek, který by obě díla sblížoval.

3.2 Specifika ruské literatury

I když ruská literatura jako taková není předmětem mého zkoumání, považuji za důležité se alespoň ve stručnosti zmínit o specifickosti ruské literatury, která oba autory jistým způsobem sblíží. Dá se říci, že každá národní literatura prošla svým specifickým vývojem, ovlivněným historickými událostmi, do jisté míry podléhala vlivům literárních směrů nebo vytvářela své vlastní prvky. Ruská literatura náleží k slovanskému celku, přesněji k východoslovanskému.

O této problematice se zmiňuje Pospíšil, který uvádí, že vychází najevo, že nejenom slovanské literatury podléhaly jinému vývojovému paradigmatu, ale že podobné odklony od uměle stanoveného literárního směru, se vyskytovaly v podstatě všude. Ruská literatura se nacházela pod tlakem bohatých evropských literatur, například francouzské, italské, německé, anglické aj., a to vedlo k napodobování, ale také k tomu, že některé podněty byly přejaty jen okrajově a začaly vytvářet zcela jiné celky, které pak působily inovativně. Tuto přeměnu podnětů v ruské literatuře nazýváme „zázrak ruské literatury“¹²

Dále uvádí jméno Nikolaje Berďajeva, který v eseji *Duše Ruska* (1915) vychází z myšlenky, že Rusko je nemožné racionálně pochopit, ale že lze v něj pouze věřit. Rusové

¹¹ MARTINKOVÁ, Věra. *Čítanka I s literárními výklady: pro učební obory: 1. ročník*. Plzeň: Fraus, 2009. Edice českého jazyka a literatury (Tripolia). ISBN 978-80-723-8910-0.

¹² POSPÍŠIL, Ivo. *Kapitoly z ruské klasické literatury: (nástin vývoje, klíčové problémy a diskuse)*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7277-0.

jsou národem pasivním. Rus se někdy stydí za to, že je Rusem, ale zároveň je brutálním nacionalistou, je pln rozporů a není schopen se přizpůsobit normám. Rusko je podle něj předurčeno stát se sjednotitelem lidstva a splnit mesianistickou úlohu. Tuto ruskou rozpolcenost symbolizuje F. M. Dostojevskij. Rusko jako by vždy vyžadovalo jen andělskost a zvířecost a nedostatečně v sobě odhalovalo lidskost.¹³

3.3 Polyfonie jako možný společný rys

První významný impulz jsem našla v práci sovětského literárního vědce Bachtina. Jeho kniha *Dostojevskij umělec*, která prvně vyšla jako studie již v roce 1923 a následně, po přepracování, v roce 1963. Bachtin po podrobné analýze řady literárně kritických studií Dostojevského od ruských i zahraničních teoretiků jako první našel jeden podstatný aspekt dosud opomíjený. Tímto aspektem je tzv. *polyfonie*. „*Dostojevského počítáme k osobnostem, jež zvláště pronikavě zasáhly do vývoje uměleckých forem. Po našem soudu vytvořil zcela nový typ uměleckého myšlení, který jsme pro naši potřebu nazvali polyfonií.*“¹⁴

Bachtin ve své studii dochází k závěru, že kritické a literárně historické práce dosud neberou na vědomí specifčnost Dostojevského tvorby, ale zaměřují se pouze na obsah - témata, ideje, jednotlivé obrazy, které vydělují z románu a hodnotí pouze podle toho, kolik reality je v nich obsaženo. Nesoustředí se na formu autorova nového vidění světa. Nově objevená forma polyfonie spočívá v tom, že autor nevyzdvihuje svoje ideologické postoje nad ostatnímu hrdiny, ale dává prostor všem svým hrdinům, každý z hlasů je zde rovnocenným hlasem, tyto hlasy spolu koexistují, mají svůj vlastní subjektivní svět. „*Mnohost samostatných a navzájem nesplyvajících hlasů a vědomí, opravdová polyfonie plnocenných hlasů je vskutku základním specifickým rysem Dostojevského románů [...] Hlavní hrdinové Dostojevského vskutku už podle umělcova záměru znamenají nejen objekty autorského slova, ale také subjekty svého vlastního bezprostředně významového slova.*“¹⁵

¹³ Tamtéž

¹⁴ BACHTIN, Michail Michajlovič a Radegast PAROLEK. *Dostojevskij umělec: k poetice prózy*. Přeložil Jiří HONZÍK. Praha: Československý spisovatel, 1971. ISBN 22-125-71. s. 7.

¹⁵ Tamtéž, s. 11.

Tímto hrdinův hlas neslouží jako prostředník k vyjádření autorova vidění světa, tedy autorův hlas má stejnou váhu jako hlas svébytných hrdinů. Tento Bachtinův objev byl zcela v rozporu s tehdejší sovětskou ideologií homofonní formy umění, kterou nazval „*ideologickým monologismem*“. Za takovátoto tvrzení by mohl být klidně deportován do GULAGu, což se k jeho štěstí nestalo.¹⁶

Na tuto prvotní Bachtinovu myšlenku navázal Vladislav Krasnov, který se narodil v roce 1937 v Permu, 1960 absolvoval Moskevskou státní univerzitu a v roce 1962 emigroval nejprve do Švédska a 1966 se přesunul do USA. V roce 1974 obhájil titul Ph.D. na University of Washington. Svoji stěžejní práci (snad další doktorát) publikoval v roce 1979 v University of Georgia Press, Athens s názvem „*Solzhenitsin and Dostojevsky: A Study in the Polyphonic Novel*“. Krasnov se zde snaží najít spojitost mezi Dostojevským a Solženicynem, právě v již zmíněné polyfonii. Později se stal profesorem ruské literatury a ředitelem ústavu v Monterey. Po změnách v politické situaci se mohl vrátit do vlasti a svoji studii vydal následně rusky.

Jak Krasnov ve své práci uvádí, že ve snaze určit Solženicynovo místo v ruské literatuře jej většina kritiků srovnává s Tolstým. Nacházejí mezi nimi podobnost jak ve stylistice, tak v psychologii. Srovnávání Solženicyna s Dostojevským však kritici považují za náhodné, ba i dokonce povrchní. Nicméně sám Solženicyn se v roce 1967 vyslovil, že ve své tvorbě využívá strategii polyfonie. Od té doby se na jeho tvorbu odkazuje celá řada kritiků. Nakonec kritici James Curtis a Vladimir Seduro přímo spojili příbuznost umělecké metody Solženicyna s polyfonií Dostojevského, ale ani jeden z nich neoznačuje polyfonii za *ideální* základ této podobnosti. Proto se tato tvrzení stala předmětem následného Krasnovova zkoumání, kde se snaží potvrdit, že podobnost mezi autory není určována pouze na základě převzetí určité techniky, ale že využití polyfonie je zde hlavní strategií románového umění.¹⁷

Solženicynův výrok o využití polyfonie v jeho tvorbě není pro kritiky závazný, ale měl by být brán v úvahu. V tomto případě se jedná o vyjádření, které Solženicyn učinil v rozhovoru se slovenským novinářem Pavolem Ličkem. Rozhovor byl publikován v

¹⁶ КРАСНОВ, Владислав. *Солженицын и Достоевский: искусство полифонического романа*, Авторизованный перевод книги: Solzhenitsyn and Dostoevsky A Study in the Polyphonic Novel. Athens: University of Georgia Press, 1980. ISBN 082-03-047-27.

¹⁷ Tamtéž

Bratislavských novinách 31. března 1967. Pro západní kritiky byl rozhovor dostupný ve zkráceném anglickém překladu, ze kterého byla pasáž o polyfonii vynechána.¹⁸

Zde je část rozhovoru, kde Solženicyn odpovídá na Ličkovu otázku: «Какой жанр я считаю наиболее интересным? Полифонический роман, чётко определённый по времени и месту. Роман без главного героя. Если роман имеет главного героя, автор неизбежно уделяет ему больше внимания и отводит больше места. Каким образом я понимаю полифонию? Каждый человек становится главным героем, как только действие переносится на него. Тогда автор чувствует себя ответственным за всех тридцать пять героев. Он не оказывает предпочтения ни одному из них. Он должен понимать каждого персонажа и мотивировать его действия. В любом случае, он не должен терять почвы под ногами. Я применил этот метод при написании двух книг, и я намерен использовать его при написании третьей»¹⁹

Solženicyn tímto říká, že využil polyfonie u dvou svých románů a hodlá ji využít i ve svém třetím. Těmi dvěma romány měl na mysli román *Rakovina* («*Раковый корпус*») a *V kruhu prvním* («*В кругу первом*»), protože tou dobou byly již vydány, tím třetím románem se měl stát *Srpen čtrnáctého* («*Август Четырнадцатого*»).²⁰

Polyfonie Dostojevského románu a Solženicynova románu je podle mého názoru prvním společným znakem obou autorů. Do jaké míry se to týká *Zápisů z mrtvého domu* a *Jednoho dne Ivana Denisoviče* bude předmětem dalšího bádání.

¹⁸ Tamtéž

¹⁹ Tamtéž, s. 7.

²⁰ Tamtéž

4. VLASTNÍ KOMPARACE OBOU DĚL

Román *Zápisky z mrtvého domu* a novela *Jeden den Ivana Denisoviče* v základě pojí hrůzná zkušenost obou autorů spojená s prožitkem věznění a nucených prací. Na tom nic nemění ani skutečnost, že mezi výkonem trestu Dostojevského a Solženicyna uběhlo celých 100 let. Jak jsem již uvedla v předchozí kapitole, tak princip sibiřských lágrů a institut vyhnanství se prakticky shodovaly, pokud ovšem propracovanost trestů v GULAGu nebyla ještě horší, než carská vězení. Tato praktická část mojí bakalářské práce se zaměřuje na komparaci děl, která je vytvořena na základě stanovených kritérií.

V první podkapitole se budu věnovat základním prvkům vnitřní stavby románu, kterými jsou časový a kompoziční rámec, další podkapitoly budou obsahovat komparace obou děl na základě stanovených hledisek, kterými jsou např. odlišnost hlavních a vedlejších postav z hlediska jejich životních osudů a postojů a z hlediska jejich sociálně psychologické charakteristiky, komparace hodnotových hierarchií hlavních postav, komparace všedních dnů, životních a klimatických podmínek obou děl, odlišnost myšlenkových světů obou děl, atd.

4.1 Čas

Čas a prostor lze charakterizovat jako „základní kategorie, v nichž si člověk uvědomuje svou existenci i svět kolem sebe, a proto mají také základní význam v uměleckém reflektování skutečnosti“²¹. Čas je jedním z klíčových témat literární vědy a obecně se rozlišuje na čas objektivní, subjektivní a v neposlední řadě na čas umělecký, kterým se zde budeme zabývat. Umělecký čas je zcela v rukou autora, záleží pouze na něm, jak jej bude ve své tvorbě využívat. Zda bude používat přítomnost, minulost, budoucnost, anebo je mezi sebou bude střídat. Autor může modifikovat sled, spád, délku a představový rozsah, může ho zastavit, zpomalit nebo zrychlit, jinými slovy realizuje čas tak, aby mohl být subjektivně prožíván. Je třeba zmínit, že je důležité, jestli jej autor účastníkem děje, či nikoli. Pokud, ano jde o realistický prožitek autora, pokud ne, čtenář je do děje přímo vtažen a vnímá jej jako svůj prožitek.²²

²¹ PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 978-80-85839-44-9. s. 95.

²² Tamtéž

4.1.1 Časový rámeček Zápisků z mrtvého domu

Zápisky z mrtvého domu jsou románem s dokumentárními a autobiografickými prvky. Román začíná vyprávěním blíže neurčitého nálezce fiktivního deníku, který si psal hlavní hrdina Alexander Petrovič Gorjančikov (pod tímto jménem skrytý autor románu), odsouzený k deseti letům káznice. Jeho deník byl nalezen až po jeho smrti. Zde se také dovídáme o Gorjančikových osudech po propuštění z káznice. Vlastní deníkové záznamy se vztahují k jeho uvěznění.

Jednotlivé kapitoly románu představují vzpomínky hlavního hrdiny zachycené v průběhu deseti let, prožitých v káznici od příchodu do věznice až po propuštění. Román jakoby postrádá ucelenou dějovou linii, jde o náznakově kronikářské zachycení postupně navazujících dějů a zaměřuje se na vykreslení poměrů v káznici. Podle Všetický se z hlediska uspořádání dá mluvit o uspořádání času *chronologickém*, protože je zde zachována časová návaznost mezi kapitolami. Děj začíná v prosinci, s nástupem Gorjančikova do věznice a končí téhož dne přesně za deset let jeho propuštěním. Kapitoly jsou doplněny o vzpomínky (vyprávění) samotných vězňů i autora, kteří se v nich vrací do minulosti, z tohoto hlediska lze mluvit o čase *retrospektivním*.²³

4.1.2 Časový rámeček Jednoho dne Ivana Denisoviče

Jeden den Ivana Denisoviče je novela také s dokumentárními a autobiografickými rysy. Solženicyn se transformoval do prostého člověka, jehož odsouzení do GULAGu mělo stejně absurdní příčinu, jako u něho. Jak už samotný název díla napovídá, jedná se o dílo, jehož děj je ohraničen jedním obyčejným krutým mrazivým zimním dnem nevzdělaného ruského mužika Ivana Denisoviče Šuchova, který upadl do zajetí Němců a následně byl sovětskými úřady obviněn ze špionáže a ze zrady, a byl odsouzen k trestu vězení. Vypravěč popisuje Šuchovův jeden den (od budíčku do večerky) z jeho celkem desetiletého trestu v sibiřském GULAGu, tedy jeden den z 3654 dnů trestu. Čas plyne *chronologicky* a je přerušován *retrospektivními* vzpomínkami samotného Šuchova, který se

²³ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1992. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. ISBN 80-7067-203-X.

vrací do minulosti vyprávěním o tom, jak se dostal do lágru atd. Obdobně se setkáváme s retrospektivou i u několika dalších postav, které jsou vězněni jako Šuchov.

4.1.3 Časová odlišnost obou děl

Časový horizont deseti let oproti horizontu jednoho dne zcela zřejmě obě díla odlišuje. Současně můžeme u Dostojevského v některých pasážích vnímat určitou dílčí rozvleklost danou právě tím, že „času je dost“. Oproti tomu je Solženicynova próza sevřená, hutná a úsporná ve využití omezeného časového prostoru.

4.2 Kompozice

„Kompozice je způsob uspořádání a spojování jednotlivých tematických prvků se zřetelem k celkovému záměru a uměleckému smyslu. Ve skutečnosti jsou jevy uspořádány v čase a prostoru a s tím se vyrovnává i kompozice literárního díla.“²⁴

4.2.1 Kompozice Zápisků z mrtvého domu

Námětem *Zápisků z mrtvého domu* se stalo skutečné svědectví Dostojevského, který prožil významnou část svého života v omské káznici na Sibiři v dobách předrevolučního carského Ruska, kde od ledna 1850 do února 1854 strávil 4 dlouhá léta v káznici a další čtyři roky ho čekala služba řadového vojáka. Dostojevskij začal s psaním „Zápisků“ již za svého pobytu v káznici, přesněji těsně před propuštěním, kdy se ocitl ve vězeňské nemocnici. Za to, že si mohl začít zapisovat své postřehy z věznice, různé lidové obraty, úsloví a přísloví, vděčil Dostojevskij vrchnímu lékaři, který mu opatřil psací potřeby a dovolil mu psát. Pomyšlení na cenzuru Dostojevskému svazovalo ruce již při psaní. Dílo psal celých 5 let a dokončil je až v roce 1959, avšak první úplné knižní vydání spatřilo světlo světa teprve až v roce 1965.²⁵

Zápisky z mrtvého domu obsahují dva díly, do kterých je celkem zařazeno 21 kapitol, tyto kapitoly jsou otevřené a přímo na sebe chronologicky navazují. Vypravěčem příběhu

²⁴ MARTINKOVÁ, Věra. Čítanka 1 s literárními výklady: pro učební obory: 1. ročník. Plzeň: Fraus, 2009. Edice českého jazyka a literatury (Tripolia). ISBN 978-80-723-8910-0. s. 9.

²⁵ DOSTOJEVSKIJ, Fedor Michajlovič. *Zápisky z Mrtvého domu*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1958. Klub čtenářů (SNKL). ISBN D-581-561

je tzv. *vypravěč přímý, též skazový* (z ruského «сказать» = říci, vyprávět) tedy přímý účastník děje v pásmu postav, který příběh prožil a teď o něm vypráví z vnitřní perspektivy, jeho vypravěčská kompetence je omezena dispozicemi postav a celou situaci vidí ze svého zorného úhlu. Příběh vypráví ich-formou v gramatickém minulém čase a tento příběh dotvářejí četné přímé řeči a dialogy postav, a také vnitřními monology samotného vypravěče.²⁶

Základní kompoziční postup románu lze charakterizovat jako *chronologický*, který se vyznačuje událostmi uspořádanými podle jisté posloupnosti – začátek věznění, průběh trestu a propuštění z věznice, avšak v díle nejde ani tak o děj, jako o barvitý popis života v káznici a detailní povahopisy spoluvězňů. V románu se také vyskytuje kompoziční postup *retrospektivní*, který je prezentován např. vyprávěním minulých příběhů vedlejších postav.²⁷

První díl začíná rámcově úvodem – vzpomínkami blíže nespecifikovaného vypravěče na hlavního hrdinu Alexandra Petroviče Gorjačikova, kolonistu a bývalého šlechtice, který dožil svůj život v neznámém městečku K na Sibiři, kde pracoval jako domácí učitel. Tyto vzpomínky tzv. předjímají celý následný děj, z tohoto důvodu lze úvod nazvat tzv. *počátkem umělým*. Konec příběhu lze označit za *konec uzavřený* z toho důvodu, že děj definitivně končí propuštěním Gorjačikova na svobodu.²⁸

4.2.2 Kompozice Jednoho dne Ivana Denisoviče

Stejně tak, jak tomu je i u „*Zápisů*“, novela vznikla na základě skutečných Solženicynových zážitků. V tomto případě na základě jeho zkušeností z pracovních táborů a vyprávění spoluvězňů. Solženicyn byl roku 1945 zatčen a deportován do pracovního tábora a následně v různých táborech strávil dlouhých osm let za to, že v dopise svému příteli kritizoval Stalina. *Jeden den Ivana Denisoviče* se tak stal Solženicynovou prvotinou, díky které bylo veřejnosti umožněno seznámit se s praktikami stalinského režimu a skutečnými poměry, které panovaly s sovětských pracovních táborech.

²⁶ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 807-31-902-06

²⁷ Tamtéž

²⁸ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1992. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. ISBN 80-7067-203-X.

Jak už bylo zmíněno, dílo spadá do epického žánru novela, proto je kratšího rozsahu a soustředí se na jeden jediný ohraničený příběh. Zvolíme-li si jako výchozí bod počátek díla, lze v tomto případě mluvit o tzv. *počátku přirozeném*, tj. vyprávění na principu chronologie, tedy od skutečného počátku příběhu, kdy hlavní hrdina Ivan Denisovič Šuchov začíná svůj den budíčkem v pět ráno a končí jej večerkou. Vypravěč zde také využívá *retrospektivy*, kdy se vrací do minulosti, aby např. vylíčil život Šuchovovy rodiny v kolchozu, okolnosti odsouzení a obdobně se objevují informace o dalších postavách z jejich minulosti, pro příklad Ťurina a to jak se stal třídním nepřítelem, či kapitána Bujnovského potrestaného za vděčnost anglického admirála.²⁹ Novela je psána „erformou“, tedy ve třetí osobě jednotného čísla, což má navodit dojem, že celé dění popisuje nezáúčastněný pozorovatel.

4.2.3 Komparace kompozic

Obě srovnávaná díla v sobě nesou hlavní odlišnost v žánru, proto je *novela Jeden den Ivana Denisoviče* z hlediska časového rámce ohraničena pouze na kratší časový úsek, respektive na jeden den. To nám nedává přílišnou možnost nahlédnout do psychologického vývoje postav a poznat tak dynamiku prostředí v průběhu plynoucí doby. Autor si však pomáhá vkládáním určitých reminiscencí z minulosti jednotlivých postav a tyto pamětní sondy přece jen lépe prokreslují celkovou kompozici a tok vlastního děje. Tak i novela „*Jeden den*“ umožňuje vytvářet si díky této kompozici spolehlivější obraz o myšlenkovém a hodnotovém světě aktérů. „*Zápisky*“ jsou román, tedy literární útvar, jenž je svou stavbou komplikovanější, odvíjí se v delším čase a postupně se rozvíjející děj nám poskytuje možnost seznámit se blíže s postavami, jejich povahovými rysy a také jeho prostřednictvím lze sledovat vyvíjející se prostředí. Kompozice je plastičtější a poskytuje čtoucímu komplexní obraz.

4.3 Postavy

Předmětem této podkapitoly bude sestavení základního přehledu hlavních a vedlejších postav a vymezení jejich případných společných a odlišných znaků u obou

²⁹ Tamtéž

zkoumaných děl z hlediska jejich sociálně psychologické charakteristiky, jejich životních osudů a postojů.

4.3.1 Postavy *Zápisků z mrtvého domu*

Protože se v díle vyskytuje mnoho různorodých postav, které více či méně přispívají rozvoji celého příběhu, vybrala jsem pouze několik z nich, které osobně považuji za reprezentativní vzorky, které nám lépe pomohou se seznámit se společenským životem ve věznicích.

Hlavní hrdina

Alexandr Petrovič Gorjančikov (*Александр Петрович Горянчиков*)

Gorjančikov hlavní hrdina a vypravěč v jedné osobě, odsouzený k deseti letům káznice a nuceným pracím za vraždu své manželky, prostřednictvím jeho zápisků je celý příběh vyprávěn. Gorjančikov je spravedlivý, vzdělaný a hloubavý člověk, který si své volné chvíle krátí poznáváním různorodých povah vězňů. Svoje vyprávění zakládá na detailních povahopisech trestanců a v každém takovém trestanci se snaží najít kousek lidskosti a zachytit co nejbarvitěji jejich povahové rysy z mnoha úhlů pohledu. Jako bývalý příslušník šlechty je vytržen ze své majetkové třídy a ve věznicích má spolu s ostatními šlechtici podstatně složitější pozici než ostatní káránci, vězni k nim pocítovali odpor a neměli je příliš v oblibě. Pro Gorjančikova byly první měsíce trestu nejtěžší, musel si zvykat na nové prostředí, těžko se s ním sžíval a nejvíce mu vadilo tzv. nucené soužití s ostatními vězni. Se svým uvězněním se nikdy zcela nesmířil: *«Например, я бы никак не мог представить себе: что страшного и мучительного в том, что я во все десять лет моей каторги ни разу, ни одной минуты не буду один? На работе всегда под конвоем, дома с двумястами товарищей и ни разу, ни разу – один! Впрочем, к этому ли еще мне надо было привыкать!»*³⁰

³⁰ ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Записки из мертвого дома*. третий том. Москва: «Художественная литература», ISBN 31-3906-924-5. с. 41.

Výraznější postavy

Petrov (*Петров*)

Petrov je vězeň ze zvláštního oddělení, odsouzený za to, že při vojenském cvičení probodl plukovníka. Byl to člověk neohrožený, rozhodný, s bestiálními sklony, např. chtěl při výkonu trestu zabít majora. Petrov se vyznačoval tím, že po celou dobu svého věznění oddaně sloužil Gorjančikovi, i když ho tu a tam bez jakéhokoli náznaku provinění a lítosti okrádal. Dá se říci, že byl takovým prototypem ruského poddaného. I přes svou oddanost Gorjančikova nikdy nepovažoval za skutečného svého přítele. Petrov byl podlý a nevyzpytatelný.

Akikm Akimyč (*Аким Акимыч*)

Akim Akimyč člen skupinky ruských bývalých šlechticů, *starosta ubikace*³¹ jmenovaný majorem, odsouzený za vraždu knížete. Člověk vysoký, hubený, přihlouplý a nevzdělaný moralista, puntičkář, hašteřivý a panovačný, nicméně čestný, ale také naivní. Ostatním vězňům byl jen pro legraci. Jediný ze šlechticů, se kterými se Gorjančikov znal a stýkal. Akimyč se velmi nerad nad něčím zamýšlel, vždy jednal strojeně podle pravidel. Jeho postava je ukázkou prostoduchosti, či nižší inteligence části ruské šlechty.

Otcovrah (*отцеубоец*)

Další člen ruské šlechtické skupiny, úředník, odsouzený k 20 letům vězení za údajnou vraždu svého 60letého otce. Veselý, ztřeštěný, lehkomyšlný a hodně nerozvážný člověk, ale ne hlupák. K vraždě se snad přiznal. Nikdy neprojevoval známky krutosti. Jak se ke konci knihy dovídáme, tak tento „otcovrah“ ve skutečnosti nikoho nezabil a vytrpěl 10 let ve věznicí zbytečně, než byl propuštěn. Otázkou tedy zůstává, proč svůj krutý osud přijal bez jakýchkoli okolů, proč proti svému uvěznění neprotestoval a proč měl navzdory svému osudu stále dobrou náladu? Možná je jeho postava ztělesněním ruské pasivnosti a víry v osud.

Isaj Fomič Bumštejn (*Исаи Фомич Бумштейн*)

Isaj Fomič Bumštejn – jediný žid ve věznicí, zlatník a zároveň lichvář. Byl spolubydlící Gorjančikova, odsouzený na 20 let za vraždu. Tato postava je ukázkou typické židovské povahy. Ve věznicí si žil doslova jako „boháč“, byl malý, drzý, troufalý,

³¹ Vězeňská funkce, osoba pověřená touto funkcí měla dohlížet na pořádek v ubikaci.

ale také zbabělý. Vždy měl skvělou náladu a ostatní vězni ho měli rádi, i když mu většina z nich dlužila peníze. Fomič byl zcela oddán své víře a u ostatních trestanců jeho modlení vzbuzovalo zvědavost.

Baklušin (*Баклушин*)

Bývalý sapér Baklušin, byl odsouzen ke 4 000 ran a k deportaci do zvláštního oddělení za urážku kapitána a za vraždu svého soka v lásce. Byl milý, vysoký, asi 30letý, obličej měl prostodušný, kurážný a s bradavicí, byl to velmi veselý člověk, plný ohně a života, nedal si nic líbit a všichni trestanci ho měli rádi.

Orlov (*Орлов*)

Nenapravitelný zločinec a vrah starců a dětí. Byl to člověk hrdý a silný, nebojácný a nezlomný. Za vraždy byl odsouzen k běhání ulicí a k bití holemi. Byl to člověk silné duševní energie, která mu dávala sílu zvítězit nad tělesností a co nejrychleji si odpykat celý trest. Nic ho nemohlo překvapit a ostatní trestanci na něj pohlíželi s úctou. První půlku trestu málem nepřežil, byl poslán do nemocnice, aby se uzdravil. Sílu překonat rány mu dávala neutichající naděje v to, že až si odpyká celý trest, bude převelen do Nerčické káznice. Jeho cílem bylo utéct. I přes všechnu naději a životní sílu nakonec fyzické tělo převládlo nad duševním a Orlov po druhé polovině trestu za dva dny v nemocnici zemřel.

Vedlejší postavy

Major (*майор*)

Nejvyšší a přímý velitel věznice, postrach všech vězňů a podřízených. Díky své kruté povaze si mezi nimi vysloužil přezdívku «*восьмиглазный*».³²

Dědoušek (*Старик*)

Dědoušek se od ostatních vězňů odlišoval svou klidnou, mírnou a pokornou povahou. Byl to starověrec a svůj trest si pokorně odpykával za to, že spolu s dalšími fanatiky podpálil jednověřský kostel. Dědoušek byl velmi pobožný a často se modlival, i přesto, že byl veselý a často se smával, skrýval v sobě hluboký smutek a stesk po rodině, také byl velmi snášenlivý a mezi vězni se mohl těšit velké úctě a důvěře.

³²ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Записки из мертвого дома*. третий том. Москва: «Художественная литература», ISBN 31-3906-924-5. с. 44.

M-cki (*М-цки*)

M-cki byl člen polské skupiny bývalých šlechticů, asi 50letý, svalnatý, hubený, člověk s povislým a tlustým rtem, bez jakýchkoli vězeňských spolků. Skupinka asi pěti polských šlechticů se do káznice dostala za přípravu odboje proti ruské nadvládě, od ostatních vězňů si drželi odstup.

A-V (*А-в*)

A-v byl mladý, nízký, podlý člověk, špeh a udavač. Byl odsouzen k deseti letům vězení za udavačství a prolití krve 10 nevinných lidí. Svůj osud přijal bez nejmenších rozpaků, litoval pouze toho, že bude muset pracovat a opustit tak hýřivý petrohradský život. Trestanci s ním byli zadobře. A-v přesvědčil majora, že umí dělat podobizny a pracoval u něj jako portrétista, kde se seznámil s majorovým sluhou Fed'kou. Na Gorjančikova A-v zanechal velký dojem, působil na něj velmi trýznivě a těžce. Jak se o A-vovi Gorjančikov sám vyjadřuje: *«На мои глаза, во все время моей острожной жизни, А-в стал и был каким-то куском мяса, с зубами и желудком, и с неуголимой жаждой наигрубейших, самых зверских телесных наслаждений, а за удовлетворение самого малейшего и прихотливейшего из этих наслаждений он способен был хладнокровнейшим образом убить, зарезать, словом, на все, лишь бы спрятаны были концы в воду.»*³³ Gorjančikov A-va také nazval *«нравственным Квазимодом»*.³⁴

Invalida Petovič (*Невалид Петрович*)

Invalida, který dohlížel v ubikaci na pořádek.

Gazin (*Газин*)

Tatar, silný, svalnatý, hrozivý člověk a opilec. Trest si odpýkával ve zvláštním oddělení, ostatní vězni se domnívali, že vraždil malé děti. Ve věznici obchodoval s kořalkou a byl jedním z nejzámožnějších šenkýřů v trestnici. Když se opil, tak se naplno projevovala jeho surová povaha, ostatní vězně přepadal a vysmíval se jim, byl velmi krutý.

³³ ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Записки из мертвого дома*. третий том. Москва: «Художественная литература», ISBN 31-3906-924-5. с. 104.

³⁴ Тамtéž, с. 104

Sirotkin (*Сироткин*)

Nanejvýš 23letý vězeň, hezký, tichý, mírný. Měl modré oči a světloruté vlasy, doslova «*хорошенький мальчик*»³⁵. Neuměl žádné řemeslo a byl poněkud líný, s nikým se nehádal, nepil a za peníze, které často míval, si nekupoval nutné věci jako např. boty, ale kupoval si preclíčky nebo perníčky.

Tři degastánští Tataři (*дегестанские татары*)

Všichni byli rodnými bratry. Dva starší a nejmladší Alej (celkem bylo starších bratrů 5) se dostali do vězení za to, že při loupeži zabili arménského kupce a jeho průvodce.

Poručík Žerebjatnikov (*лейтенант Жеребятников*)

Člověk vysoký, silný, tlustý, s baculatými červenými tvářemi. Působil jako vykonavatel tělesných trestů, tyto tresty vykonával na věznicích s potěšením. Vězni ho pro jeho krutost považovali za zrůdu.

4.3.2 Postavy Jednoho dne Ivana Denisoviče

Hlavní hrdina

Ivan Denisovič Šuchov (*Иван Денисович Шухов*)

Vězeň označen jako „Šč 854“ («Шч-854») ze 104. party káránců, nízkého postavení. Šuchov je prostý ruský mužik, odsouzený k deseti letům nucených prací za údajnou špionáž. Pracovitý trestanec, zbaven veškeré svobody, je nucen čelit těžkostem stereotypních vězeňských dní. Žije ze dne na den a jeho jedinou starostí je instinktivní touha přežít v tak otřesných podmínkách, tj. sehnat příděl chleba navíc, stihnout teplé jídlo, neonemocnět, nedostat se do korekce atd. Šuchov je ve věznicích roztěkaný, neustále někam spěchá a musí se mít na pozoru před udavači a nespolehlivými jedinci.

³⁵ ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Записки из мертвого дома*. третий том. Москва: «Художественная литература», ISBN 31-3906-924-5. с. 74.

Výraznější postavy

Andrej Prokofjevič Ťurin (*Андрей Прокофьевич Тюрин*)

Šuchovův 43letý parťák a starý táborový mazák, přežil již několikátý turnus odsouzení. Z jeho vyprávění (všichni poslouchali, neboť Ťurin nemluvil často) vyplynulo, že první problémy politického rázu měl již od 30. let, kdy Stalin „rozkulačoval“ vesnice. O 104. partu se stará, shání co nejlepší práci, umí upravit i pracovní výkazy tak, aby neměla parta problémy. Přirozená autorita.

Aljoška (*Алешка*)

Baptista a Šuchovův soused na pryčně, velmi pobožný. Neustále se modlil, pečlivě si uchovával knížku s evangeliem, aby mu ji při kontrole nevzali. Utrpení lágru chápal jako Boží milost a vykoupení, které odvádí od povrchních malicherností. Pokoušel se Šuchova přesvědčovat o své pravdě, ale nevnucoval se.

Bujnovskij řečený kapitán (*капитан Буйновский*)

Bývalý námořní kapitán 2. stupně, který byl odsouzený za zradu proto, že dostal pamětní dárek od anglického admirála na památku pověstných námořních konvojů do Murmansku. Byl ve výkonu trestu relativně krátce a dosud se nezbavil bývalých návyků, takže občas narážel na krutou realitu odsouzeného v lágru. Zkušený kárančí mu nedávali příliš naděje, že bez úhony trest přežije.

Cézar Markovič (*Цезарь Маркович*)

Příslušník moskevské inteligence se vztahem ke kultuře, v lágru měl protekční místo v kanceláři, dostával každých 14 dnů balíky s potravinami, Šuchov si ho předcházel, protože Cézar se uměl o své lahůdky i rozdělit. Přes uvěznění v diskusích vykazoval až překvapivě nízkou schopnost pochopit podstatu stalinismu.

Fet'ukov (*Фетюков*)

Další člen ze 104. party, svým způsobem ubohá figura. Modelový příklad pádu z výšin- býval ředitelem nějakého podniku, ale charakterově nepevný, po odsouzení, patrně za hospodářské delikty, se změnil v lidskou trosku žebrající o cigaretové nedopalky a vylizující po jiných jídelní misky. Byl častým terčem agrese druhých, kterým se až hnusil. Postava s vágními hodnotami, upadající do pozvolné degradace.

Vedlejší postavy

Tatar (*Татарин*)

Neúprosný nevysoký dozorce, se kterým nemělo smysl smlouvat.

Nikolaj Semjonič Vdovuškin (*Николай Семёныч Вдовушкин*)

Mladý fečkar, ve skutečnosti posluchač literární fakulty, kterého zavřeli v druhém ročníku. Zapisovatel v přijímací místnosti marodky, kde také psal to, co mu nedovolili na svobodě.

Stěpan Grigorjevič (*Степан Григорьевич*)

Lékař, přísný, ukřičený. Zastával léčbu prací, zřídka nechal vězně na marodce, místo toho jim naordinoval práce kolem marodky.

Pavlo (*Павло*)

Člen 104. party, západní Ukrajinec, zástupce Šuchovova partáka.

Kilgas (*Кильгас Иоганн*)

Vedle Šuchova druhý zručný zedník samouk, pracant, na kterého bylo spolehnutí.

Pantělejev (*Пантелеев*)

Člen 104., mazaný, vyhýbal se nuceným pracím.

Gopčik (*Гопчик*)

Velmi mladý káranec, dostal se do lágru za to, že nosil do lesa benderovcům mléko. Byl to člověk veselý, mílý a plný života a vždy ochotný pomoci.

Seňka Klevšín (*Стенька Клевшин*)

Zbědovaný, tichý, na jedno ucho neslyšící člověk, několikrát upadl do zajetí.

Poručík Volkovoj (*лейтенант Волковой*)

Hrozivá autorita jak u vězňů, tak i u dozorců a samotného náčelníka tábora, zlý a nevyzpytatelný člověk. Dřív trestal vězně karabáčem.

Dva Estonci (*два Эстонцев*)

Nebyli to rodní bratři, dali se dohromady ve vězení. Byli dlouzí a hubení, měli velké oči a oba měli dlouhé nosy, vše dělali spolu, jakoby jeden bez druhého nemohli dýchat,

spali spolu na pryčně, dělili se o jídlo, o cigarety, čekali spolu v koloně atd. Nedali bez sebe ani ránu, byli to dobří lidé.

4.3.3 Komparace postav

Obě díla se zřetelně odlišují časovým záběrem – „*Zápisky*“ shrnují zhruba deset let, Jeden den jak název deklaruje, se odehrává v jediném dni od budíčku do večerky. Od toho se odvíjí také prokreslenost postav a prostor, který jim autor mohl věnovat. Proto také zřetelných a snadno srovnatelných dvojic najdeme nemnoho, ale reálných podobností je mnohem více. Jako příklad zvolím hlavní postavy (ne typické hrdiny podle kritérií románové literatury).

Gorjančikov a Šuchov : vypravěči odhalující do jisté míry i své životy, ale (opět zdůrazňují, že ne ve smyslu zrání a vývoje „tradičního“ hrdiny) spíše pro určitou individualizaci oproti jiným postavám. Dostojevskij i Solženicyn zvolili „masku“- Gorjančikov je sice šlechtic jako Dostojevskij, ale nejde o intelektuála a trest odpykává za zločin vraždy, ne za politický delikt. Šuchov na rozdíl od vysokoškolsky vzdělaného Solženicyna je prostý, málo vzdělaný, ale současně inteligentní člověk. Odsouzen byl za smyšlenou špionáž, zatímco autor za kritiku diktátora. Je citlivé vnímání lágrového mikrosvěta a jeho obyvatel si nezadá s analytickým pohledem Gorjančikova. Takže- i když lze povrchně vnímat zjevné odlišnosti obou protagonistů, ve skutečnosti jsou si dost podobní.

Další překážka pro jednodušší nalézání podobných postav spočívá v dobové odlišnosti. Takže zatímco v *Zápiscích* jsou jako zjevně političtí vězni deklarovaní pouze polští šlechtici a ostatní jsou pachatelé různých a často i hrůzných kriminálních deliktů, tak v *Jednom dni* je jaksí samozřejmé, že téměř všichni kárci jsou plody politicky motivovaných procesů. Ale to nebrání, aby se Solženicynův Fet'ukov, lidská morální troska, či krysa nedal srovnat s podobnými amorálními zjevy v *Zápiscích*. Nechci násilně vytvářet paralely postav obou děl, proto přistoupím ke konkrétnímu.

Níže jsou uvedeny některé dvojice postav, mezi kterými lze spatřit určitou podobnost na základě některých společných charakteristických rysů.

Starověrec dědoušek a babtista Aljoška - mezi těmito postavami lze spatřovat podobnost ve víře. Oba se jeví jako mírumilovní, nekonfliktní lidé. Přesto se dědoušek

dopustil zločinu, který si však snadno obhájí před vnitřním hlasem jako správný, neboť posloužil jeho pojetí víry. Dá se říci, že za svým pobytem ve věznicí spatřují určitý druh „mučednictví“. Aljoška téměř provokuje Šuchova žehrajícího na poměry v lágru tím, že to je správné- trpět a s úsměvem vše snášet a děkovat za toto milosrdenství. Vnitřní víra dědouška i Aljošky je neotřesitelná a stále upevňovaná modlitbami.

Poručík Žerebjatnikov a poručík Volkovoj, obě tyto postavy jsou si navzájem podobné svou krutostí. Oba jsou velkým postrachem vězňů, nevyzpytatelní sadisté, kteří na trestancích vykonávali násilí. Žerebjatnikov si s určitou teatrálností „vychutnával“ tělesné tresty a poručík Volkovoj mlátil trestance v korekci nebo při prověrce zezadu karabáčem do týla.

Invalida Petrovič a invalida dědek – oba invalidé. Invalida Petrovič dohlížel na pořádek v ubikaci a stejně dědek invalida zůstal v baráku a byl tak osvobozen od nucených prací.

Sirotkin a Gobčik – tyto dva vězně spojuje jejich mladý věk. Sirotkin je na rozdíl od Gobčika líný, neumí žádné řemeslo. Gobčik vyčnívá svou ochotou přiložit ruku k dílu, ale obě tyto postavy se porovnají na základě jejich mírné povahy. Jsou to takové „děti“ trestnice.

Bratři Estonci a tři degastánští sourozenci – jedná se o etnika menšinová, odlišující se od většinové populace vězňů jak vzhledem, tak i způsobem života. O to více pak tyto sourozenci drží při sobě vůči okolí.

Z obecného hlediska postavy obou děl spojuje vězeňské prostředí. Tito trestanci si svůj trest odpykávají z různých důvodů. V „*Jednom dni*“ se převážně jedná o vězně politické, jsou obětmi paranoidního stalinistického režimu. O to může být těžší se s těžkými podmínkami v táboře vyrovnat. Příkladem je kapitán Bujnovskij, který jedná, jako by stále nechápal, kam se to vlastně dostal. Mnohaleté návyky velitele lodi se projevují v jeho jednání a přivádí ho do problémů, včetně tzv. korekce. Tato postava se nedá jednoduše přirovnat k Akimu Akimyčovi ze Zápisků, ale přece jen lze střípky určité nerealističnosti, konzervativismu či dogmatičnosti najít.

Vězni měli pramálo práva a existovala zde možnost, že i přes odpykání své části trestu, se nakonec nemusí nikdy dostat na svobodu, protože trest jim ne zřídka býval v novém procesu znovu vyměřen. Takto si například Ťurin odpykával již několikáté

odsouzení. Tito vězni byli nuceni čelit násilí ze strany dozorců, těžkým manuálním pracím na krutém sibiřském mrazu, kdy teploty přesahovaly i -40 C° , také se museli vyrovnat s nedostatkem teplého oblečení a nízkými přídělky jídla. Smutné porovnání podmínek v „*Zápisích z mrtvého domu*“ a „*Jednom dni Ivana Denisoviče*“ vyznívá jednoznačně v neprospěch stalinských lágrů. Tyto podmínky měly mnohdy za následek zhoršování zdravotního stavu. Život takového vězně je omezen na základní instinkt – přežít. Tento totalitní systém pracovních táborů je oproti dřívější carské káznici dotažen do zruďné dokonalosti.

Hrdinové „*Zápisů*“ jsou převážně vrahové, zdejší systém se liší určitou větší svobodou. Trestancům bylo např. dovoleno mít u sebe bibli, pořádat jednou ročně divadelní představení, navštívit městské lázně atd. Jedno je však u obou děl společné a to je vězeňská hierarchie, každý trestanec měl mezi ostatními své místo a to také následně určovalo jeho způsob vězeňského života. Obchody mezi vězni kvetly, vynalézaví trestanci si hledali „cestičky“ jak si alespoň trochu v tomto nepříznivém světě přilepšit. Paralelně tak dochází k pašování alkoholu do vnitřního vězení a jeho distribuci a konzumaci. Ale toto patrně platí pro všechny věznice na světě (snad mimo islámské země), že si vězni za pomoci civilních pracovníků opatřují prostředky ke krátkodobé změně vědomí a tudíž relativnímu úniku z vězeňské hrůzy. Dalším společným a vysoce významným faktorem je vynucené sociální- tedy stav, kdy jedinec absolutně postrádá i krátké soukromí. Vše je spojené s ostatními, těm nelze utéci a nelze se před nimi schovat. Tato destrukce soukromí individua naleptává duševní zdraví pozvolna a spolehlivě s narůstající délkou výkonu trestu.

V podstatě vězeňský život zůstane vždy vězeňským životem a v základě se nijak zásadně nemění.

4.4 Hodnotová hierarchie

Slovo či pojem hodnota je v běžném jazyce dosti frekventovaný, avšak podobně jako u řady jiných pojmů ani zdaleka ne jednoznačný. Jsme sice zvyklí hovořit o hodnocení, hodnotě či žebříčku hodnot, ale pokud bychom měli vysvětlit, co je jejich podstatou, patrně to nedokážeme. Filosofie, která hledá ta nejjobecnější vysvětlení jevů, musela vytvořit speciální odvětví a sice *axiologii*, která se zabývá problematikou hodnot. Mezi základní otázky patří, zda hodnoty existují samy o sobě (tedy objektivně), či si je vytváří jedinec

(tedy subjektivně). Speciální vědy na to odpovídají podle svého zaměření, takže například sociologie vymezuje hodnotu jako „vědomou či nevědomou představu o tom, co je žádoucí“³⁶. Sociologie zjevně rezignovala na řešení objektivně – subjektivní otázky, neboť „žádoucnost“ můžeme vnímat jako subjektivní prospěch, ale také objektivní kritérium morálky. Psychologie většinou propojuje hodnoty a potřeby, například je hodnota vymezena jako „vše, co vede k uspokojení lidských potřeb“³⁷. Nejznámější hierarchii potřeb publikoval Maslow, jejich seřazení od bazálních po nejvyšší obsahuje fyziologické potřeby, potřebu bezpečí a jistoty, potřebu lásky, přijetí a sounáležitosti, potřebu uznání a úcty a konečně potřebu seberealizace. Ještě je třeba se zmínit o tom, že zralost jedince může být posuzována podle toho, do jaké míry má ujasněnou, utříděnou a stabilizovanou hierarchii svých hodnot, neboť jeho jednání se od této ujasněné struktury přímo odvíjí. Proto se například o někom řekne, že má pevný charakter, když v osobně nepříznivé či až ohrožující situaci dokáže jednat podle mravního principu.

Nyní mohu tyto obecnější poznatky a kritéria aplikovat na analýzu jednání a z toho vyvodit jaké uspořádání hodnot můžeme najít u Gorjančikova a Šuchova jako protagonistů „Zápisků“ a „Jednoho dne“.

4.4.1 Hodnotová hierarchie Alexandra Petroviče Gorjančikova

Jak jsem již výše v podkapitole s názvem Postavy uvedla, hlavním hrdinou toho románu je několikrát zmiňovaný Alexandr Petrovič Gorjančikov – bývalý šlechtic a vězeň. Gorjančikov je zástupcem vyšší vzdělané ruské společnosti a spadá do skupiny bývalých šlechticů.

Alexandr Petrovič Gorjančikov byl sice odsouzený za vraždu manželky (Dostojevskij se patrně záměrně vyhnul podrobnostem), takže bychom mohli očekávat osobu s vratkými zásadami, spíše egoistickou. Postupně, jak se postava projevuje, můžeme zjistit, že Gorjančikov zcela postrádá agresivitu, vnitřně stále zůstává šlechticem a projevuje se jako citlivý, vnímavý pozorovatel svého okolí. Bolestný vstup do světa odsouzených sice zvládá zprvu obtížně, ale tomu se stěží lze divit - jde o něco naprosto odlišného, než na co je běžný občan zvyklý. «*Но скоро бездна самых странных*

³⁶ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0. s. 97

³⁷ CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-195-6. s. 33

неожиданностей, самых художественных фактов начала останавливать меня почти на каждом шагу. И уже только впоследствии, уже довольно долго прожив в остроге, осмыслил я вполне всю исключительность, всю неожиданность такого существования и все более и более дивился на него. Признаюсь, что это удивление сопровождало меня во весь долгий срок моей каторги; я никогда не мог примириться с нею.»³⁸

Gorjančikov si nechává drobně posluhovat, neboť na to byl zvyklý, ale jinak musí vstřebat pravidla vězeňského života jako ostatní. Necítí se příliš jistý v manuální práci, pouze drcení alabastru mu téměř dělá potěšení. Zajímavé konfrontaci je vystaven při dílčí vzpouře kvůli stravě – když se chce začlenit mezi ostatní vězně, tak je mu jasně sděleno, že k nim nepatří a bolestně si uvědomuje, že z řad šlechty byl vyloučený a mezi prosté lidi nikdy patřit nebude. *«Я понял, что меня никогда не примут в товарищество, будь я разарестант, хоть на беки вечные, хоть особого отделения»³⁹* Z toho lze vyvodit, že měl potřebu sounáležitosti a ono místo mezi lidmi mělo pro něho značnou hodnotu.

4.4.2 Hodnotová hierarchie Ivana Denisoviče Šuchova

Ivan Denisovič Šuchov je představitelem typického ruského mužika. Je velmi pracovitý a zručný. Do pracovního tábora se dostal za údajnou velezradu, když se vracel z německého zajetí, aby mohl provést úkol, kterým ho pověřila německá výzvědná služba. Jaký to měl být úkol, nevěděl ani Šuchov ani sám vyšetřovatel. Ve skutečnosti Šuchov upadl do německého zajetí, když ho a jeho armádu přepadli v únoru roku 1942 na Severozápadní frontě. Hladoví bloudili po lese, kde je pak Němci pochytili. Šuchovovi a dalším čtyřem vojákům se podařilo uprchnout, ke své armádě se však dostali jen dva. Byli obviněni z velezrady a deportováni na Sibiř. Skutečnost, že byl Šuchov odsouzen na tolik let v různých pracovních táborech, musela být hrozná. Stal se bez pochyby politickým vězněm. To, že byl ve skutečnosti nevinný, nemělo pro paranoidní stalinistický režim žádnou váhu. S postupem času mu nezbylo nic jiného, než se se svým osudem vyrovnat a nedělat si plané naděje na svobodu, protože po odpykání svého trestu mohl přijít trest další. *«Так вот живешь об землю рожей, и времени-то не бывает подумать: как сел?»*

³⁸ ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Записки из мертвого дома*. третий том. Москва: «Художественная литература», ISBN 31-3906-924-5. с. 51.

³⁹ Тамtéž, с. 290

да как выйдешь?»⁴⁰ Toto vypovídá o beznaději, kterou političtí vězni prožívali, přestali přemýšlet nad svobodou, aby přežili, aby je jejich myšlenky nezničily. Ovšem někdy se Šuchov myšlenkám na domov a na život na svobodě neubráníl. Dvakrát ročně mu pravidla věznice umožňovaly poslat dopis své ženě. V dopise Šuchov připouští možnost, že by se někdy mohl dostat na svobodu. Přemýšlí nad novou možností příjímání, kromě práce v kolchoze – malování koberců. I žena doufá, že až se vrátí, tak je vytáhne ze žebroty, kterou vedou, a že si za peníze vydělané malbou koberců budou moci postavit novou chalupu. A ještě jeden aspekt vypovídá o jeho hodnotách – Šuchov, který strádal hladem, zakázal ženě, aby mu posílala balíčky s jídlem – uvědomoval si, že o ně připravuje svoji chudou rodinu včetně dětí.

Po návratu z vězení, tedy v tom případě, že se nějakého dočká, se chce Šuchov zařadit do běžného života, chce mít naději na normální život. I přesto, že jsou jeho myšlenky na svobodu potlačovány, občas vyplouvají na povrch. *«Хоть бы глазом одним посмотреть Шухову на те ковры... По лагерям да по тюрьмам отвык Иван Денисович раскладывать, что'завтра, что' через год да чем семью кормить. Обо всем за него начальство думает -- оно, будто, и легче. А как на волю ступишь?...»*⁴¹ Tyto myšlenky se přímo odvíjí od potřeby seberealizace a jistoty. Avšak Šuchovy potřeby se ve věznici omezily především na uspokojování bazálních fyziologických potřeb, za což byly zodpovědné otřesné podmínky pracovního tábora. Vězeň v takovém táboře doslova bojoval o přežití, zvláště v zimních měsících, kdy teploty klesaly hluboko pod bod mrazu. Vězně trápila krutá sibiřská zima. Míst, kde by se ve věznici mohli ohřát, bylo pomálu. Možná proto se Šuchov ráno necítil dobře, ale na marodku, kde by si mohl alespoň odpočinout, se nedostal. A i když jeho zdravotní stav nebyl ten den dobrý, i tak musel přežít celý den s plným pracovním nasazením. Důležitou roli hrálo také jídlo, hlavně muselo být teplé, aby zahřálo. Také přiděl kaše a chleba navíc zaručoval o něco lehčí bytí.

⁴⁰ Один день Ивана Денисовича. <http://www.lib.ru> [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/ivandenisych.txt>

⁴¹ Один день Ивана Денисовича. <http://www.lib.ru> [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/ivandenisych.txt>

4.4.3 Komparace hodnot

Hodnoty obou představitelů hlavních hrdinů se v zásadě příliš neliší. Oba vězni se museli těžce srovnávat s vězeňským životem a přivyknout jeho podmínkám. Gorjančikov bojoval o své místo mezi vězni a Šuchovovi šlo o každodenní boj o život v nepříznivých podmínkách pracovního tábora, které byly v pracovním táboře stalinské éry o poznání horší než za vlády Mikuláše I. U obou protagonistů se však i ve vězeňských podmínkách zachovává vcelku pevná hierarchie hodnot obsahující vedle nezbytného uspokojení základních potřeb také sociální, vztahové hodnoty a aspekty hledání možnosti seberealizace. Tím se odlišovali od některých spoluvězňů, kteří rezignací na tyto vyšší hodnoty upadali do degradace.

4.5 Všední den, životní a klimatické podmínky

Tato podkapitola bude věnována popisu životních a klimatických poměrů a také všedních dnů zkoumaných děl a následně bude obsahovat jejich komparace, na základě kterých si budeme moci vytvořit ucelený obraz o životech v těchto si navzájem podobných vězeňských zařízeních.

4.5.1 Všední den, životní a klimatické podmínky *Zápisů z mrtvého domu*

Omská věznice se rozprostírala na samém kraji pevnosti. Dvůr věznice byl obehnaný hradbami ve tvaru šestiúhelníku. Tyto hradby byly postavené z kůlů, které byly zpevněny příčnými břevny a otesané do špiček. Z těchto hradeb vedla cesta ven vraty, která byla zavřená a hlídána strážemi a otvírala se pouze na rozkaz, když šli vězni do práce. *«За эти воротами был светлый, вольный мир, жили люди, как и все. Но по всю сторону ограды о том мире представляли себе, как о какой-то несбыточной сказке. Тут был свой особый мир, ни на что более не похожий; тут были свои особые законы, свои костюмы, свои права и обычаи, и заживо мертвый дом, жизнь – как нигде, и люди особенные.»*⁴²

⁴² ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Записки из мертвого дома*. третий том. Москва: «Художественная литература», ISBN 31-3906-924-5. с. 38.

Po obou stranách rozlehlého dvora pracovního tábora stály dva sruby – ubikace, ve kterých vězni bydleli. Dál byl ještě jeden takový srub, který sloužil jako kuchyně a také zde nacházela budova, která zastřešovala sklepy, skladiště a kůlny. Střed dvora byl prázdný a na jeho prostranství se 3x denně řadili vězni ke kontrole. Dozorci je přepočítávali a vyvolávali jmény a také kontrolovali, zda se u nich nevyskytují nepovolené předměty. Pokud pojali nějaké podezření, kontroly probíhaly častěji.

Ubikace byla nízká, dlouhá místnost, osvětlená lojovými svíčkami a linul se jí těžký, dusivý pach. V ubikacích vězni spali na pryčnách, na které se vešlo až 30 lidí. Celkový počet vězňů v táboře byl 250. Rozdělení trestanců odpovídalo stupni zločinu, podle toho jim také byla vyměřena doba trestu. Mimo trestu odnětí svobody se také mnohdy udělovaly tresty tělesné, které spočívaly v mrskání. Tyto tresty byly často vězňům rozloženy do několika etap, aby se mohli v nemocnici zotavit, jestliže jim byl stanoven vysoký počet ran, který by najednou nepřežili. Mezi zločinci byli deportovaní trestanci civilní kategorie, kteří byli zbaveni veškerých občanských práv. Délka jejich trestu byla deset až 12 let nucených prací a po té byli rozesláni do sibiřských obcí jako kolonisté – tato kategorie se přímo týkala i Gorjančikova. Dále zde existovala kategorie vojenských zločinců, kteří nebyli zbaveni občanských práv, ti si trest odpykávali krátkou dobu a po uplynutí trestu byli vraceni zpět do sibiřských řadových praporů. Mnozí z nich se vraceli zpět do věznice, protože se nezřídka dopouštěli zločinu opětovně, těm byl trest automaticky vyměřen na 20 let a přesunuli se do kategorie, které se přezdívalo „stálá“. Poslední kategorie patřila těm nejtěžším zločincům, převážně vojákům, kteří byli odsouzeni na doživotí a mohli jim být uděleny těžší práce než ostatním. Později však byla tato kategorie zrušena spolu s občanským oddělením, které bylo nahrazeno jedinou trestaneckou rotou. Všechny vyjmenované kategorie se od sebe lišily oblečením. Např. jedna kategorie nosila haleny z jedné poloviny hnědé a z druhé šedé, kalhoty vypadaly stejně. Druzí zase nosili haleny ze šedivého sukna a rukávy měly tmavohnědé. Také způsob, kterým měli vězni oholenou hlavu, se lišil podle kategorií. Jedni měli hlavu oholenou do půl lebky podélně, jiní zase příčně.

Nově příchozím byly nejprve sejmuty staré okovy, které měli při cestě do káznice, a byly nahrazeny novými, které byly uzpůsobeny k práci. Byly to čtyři železné pruty spojené třemi kroužky a natahovaly se pod kalhoty, k prostřednímu kroužku se přivazoval řemen,

který se připínal k opasku, oblečenému přímo na košili. Tito nováčci po příchodu do věznice nemuseli první tři dny pracovat, protože za sebou měli dlouhou cestu na Sibiř.

Co se týče práce, ta nebyla zaměstnáním, ale povinností. Obyčejný den každého vězně začínal a končil bubnováním. Po probuzení vězňů poddůstojník za deset minut otevíral ubikace. Trestanci, které sužovala krutá sibiřská zima, se shukli u věder s vodou a myli se. Za svítání se nasnídali, a chytali se ke kontrole a k odchodu do práce. Vězni tuto práci nenáviděli, protože byla nudná, neužitečná, dělala se pod dozorem a nepřinášela jim žádný zisk, a tak měla většina vězňů nějaké řemeslo nebo zaměstnání, které vykonávali mimo nucené práce. Za dlouhých letních dní se pracovalo téměř celý den a nezbývalo příliš času na vyspání. Letní práce bývala těžká, vězni např. dělali cihly, zedničili, kopali a omítali, ale v zimě tomu bylo jinak, práce bylo méně. Rozebíraly se staré erární bárky, pracovalo se v dílnách, odhazoval se sníh z budov, páčil se alabastr atd. Vězni se v zimě podle předpisů zavírali do ubikace hned, jak se setmělo. Tato skutečnost poskytovala prostor pro rozvoj vězeňského obchodu. Vězeňský obchod byl zakázaný, především kvůli nástrojům, které vězni při jeho vykonávání používali a také kvůli penězům, které si díky němu vydělávali, proto se často prováděly noční kontroly a vše, co nebylo pečlivě ukryto, se zabavovalo. To znamenalo ztrátu úspor a trest. Proto se moc nešetřilo, ale peníze se hned propíjely. Také dýmky byly přísně zakázány, ale kouřili je všichni. I přes veškerý obchod, který v káznici jen vzkvétal, byli trestanci velmi chudí. Chudoba pak dávala penězům za zdi káznice úplně jinou hodnotu než na svobodě. Za složité práce se platilo pár grošů. Mezi trestanci se dali najít překupníci, lichváři, šenkýři, kteří prodávali kořalku a rychle bohatli atd. Dalším zdrojem příjmu byla almužna, o kterou se trestanci dělili rovným dílem. Většinou to byl chléb, žemle nebo jiné pečivo, peníze jen zřídka.

Vězeňská strava byla ucházející. Někteří trestanci mohli mít dokonce vlastní, ale tu si mohli dovolit jen ti, kteří měli stále příjmy (ti, kterým mohly rodiny peníze posílat). Obzvláště si vychvalovali chléb, který byl pro všechny společný a nevydával se na váhu. Kdyby ho měl každý dostat na přiděl, tak by většina vězňů hladověla, kdežto takto měli všichni dost. Polévka byla řídká, plavalo v ní pár krup a také spousta švábů, ale ti nikomu nevadili. Vězni si také mohli koupit preclíky, které jim nosily preclíkářky.

„*Zápisky*“ zahrnují dobu deseti let Gorjančikova výkonu trestu. To znamená, že v popisu aktuální doby se střídaly pravidelně tuhé až kruté zimy, jara, suchá a horká léta i

podzim. Omská oblast leží na jižní Sibiři s typicky vnitrozemským klimatem – teploty kolísají mezi až -40°C v zimě a $+40^{\circ}\text{C}$ v létě.

Nelehké podmínky omské káznice zajisté nelze zpochybňovat, ale můžeme říci, že život v pracovním táboře za vlády Mikuláše I. ještě nepodléhal tak přísným pravidlům, jak tomu bylo později. Vězňům bylo např. s blízcími se vánočními svátky dovoleno navštívit městskou lázeň, na Vánoce se pracovalo jen v krejčovnách a jiných dílnách, zbytek nepracoval. Panovala slavnostní atmosféra, všichni se na tyto svátky pečlivě připravovali s veškerou vážností a úctou. Oblékali si slavnostní oblečení a také stůl byl bohatý – jedla se selata, hovězí maso a někdy i husy, které nosili invalidé z trhu. Dva hlavní církevní svátky byly bezpodmínečně dodržovány a slavěny. Také náboženství se tolerovalo, např. jedinou tolerovanou knihou ve věznici byla Bible. Svou tradici mělo i vězeňské divadlo, které bylo velmi oblíbené.

4.5.2 Všední den, životní a klimatické podmínky Jednoho dne Ivana Denisoviče

Jak jsem se již několikrát zmiňovala, *Jeden den Ivana Denisoviče* je popisem jednoho obyčejného dne hlavního hrdiny v lágru. Z toho důvodu jsem na rozdíl od „*Zápisů*“ v různosti, či pestrosti dnů a jejich popisu omezena.

Tábor protínaly křížem dva velké reflektory z protilehlých rohových věží. Lucerny svítily i uvnitř tábora tak, že pohlcovaly hvězdy. V areálu stála vysoká prkenná ohrada, která byla postavena kolem korekce – kamenného táborového vězení bez oken, kam byli vězni posíláni i na několik dní, třeba i za sebemenší prohřešky. Korekce byla obávaným místem vězňů a mohli ji dostat třeba za to, že byli přistiženi, jak se toulají po areálu tábora sami. V korekci trestanci mohli i zemřít, nebo ztratit už tak pochroumané zdraví nadobro, a tak strávit zbytek života na marodce.

Co se týče oblečení, vězni byli oblečeni do vatového kabátu, do blůzy, která měla na prsou a na zádech identifikační číslo (např. »III-854«), do černých vatovaných kalhot, které měly na levém vyšité koleno totéž číslo. Na hlavě nosili čepici, také s identifikačním číslem a na nohou měli válenky. Válenky se řasovaly, někdy se stávalo, že bez nich byli celou zimu a museli pak chodit v láptích nebo v „traktorkách“. Každý vězeň musel mít oholenou hlavu. Hlavy se jim pravidelně holily v holírně, když se chodilo do lázně.

Trestanci, kteří se necítili dobře, měli možnost zůstat na marodce, a vyhnout se tak trýznivému pracovnímu nasazení v mrazu, který vězně dennodenně sužoval. Někdy i tak práci neunikli, protože lékař všechny schopné pohybu léčil venkovními pracemi. Marodka se nacházela na samém kraji tábora. Bylo tam čisto, ticho a teplo. Ale dostat se sem bylo takřka nemožné, na marodku bylo někdy podle nařízení dovoleno přijmout pouze dva vězně a to jen ráno.

Obyčejný den v GULAGu začínal pro vězně budíčkem v pět hodin ráno, kdy se tlouklo o kolejnici štábního domu. Trestanci v baráku spali na 50 dvojitých dvoupatrových dřevěných postelích, prolezlých štěnicemi. Jako příkrývku používali vězni tenkou deku a spali na slamníku naplněném pilinami. Na těchto postelích se dohromady tísnilo 200 lidí. Ráno byla ještě tma a nesnesitelná zima, nebylo kde se ohřát a vše bylo namrzlé. Mráz doslova kousal do plic. *« (...) до развода было часа полтора времени своего, не казенного, и кто знает лагерную жизнь, всегда может подработать: шить кому-нибудь из старой подкладки чехол на рукавички; богатому бригаднику подать сухие валенки прямо на койку, чтоб ему босиком не топтаться вокруг кучи, не выбирать; или пробежать по кантеркам, где кому надо услужить, подмести или поднести что-нибудь; или идти в столовую собирать миски со столов и сносить их горками в посудомойку -тоже накормят, но там охотников много, отбою нет, а главное -- если в миске что осталось, не удержишься, начнешь миски лизать.»*⁴³

Každá parta měla zástupce a svého partáka. Zástupce chodíval ráno do výdejny pro chleba a parták měl za úkol dojít na štáb plánovacího zařízení. Tyto party se rozdělovaly čísky – Šuchov patřil do party 104. Dnes měli naplánováno pracovat v tzv. „Socměstečku“ («Соцбытгородок»). Byla to holá pláň sužovaná zimou, a než tam parta začala stavět, musela nejdříve vykopat díry do země a postavit sama na sebe plot z ostnatého drátu. Takový pracovní úkol na tomto nehostinném místě mohl trvat i měsíc, proto se parták snažil uplatit úkoláře, aby tato práce byla přidělena jiné partě. Pokud nastala sněhová bouře nebo teploměr klesl pod –40 C°, nepracovalo se, ale vzhledem k tomu, že teploměr většinu času neukazoval správně, se tak nestávalo. Jinak se pracovalo šest dní v týdnu kromě neděle, svátky se neuznávaly. Ještě před nástupem se vězni za velké mačkanice střídali po

⁴³ Один день Ивана Денисовича. <http://www.lib.ru> [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/ivandenisych.txt>

partách v jídelně u stolů. Každý zástupce party měl za úkol donést jídlo, které se nosilo na dřevěných tácech.

Snídaně se podávala v miskách a kromě oběda a večeře, na které bylo vyhrazeno pro kárance pouze pět minut času, trvala deset minut. Snídaně sestávala většinou z kaše a ze „šlichty“, která byla dennodenně stejná, obsahovala shnilé rybičky, a lišila pouze podle toho, jakou zeleninou se tábor zásobil. Někdy to byla mrkev, jindy zase zčernalé zelí, kroupy, nebo dokonce i kopřivy. Další složkou vězeňské stravy byl chleba, který byl ostatně stejně jako jiné jídlo na přiděl. Jídla bylo celkově málo a každý kousek „žvance“ navíc mohl rozhodovat o životě. Přilepšit se také dalo z balíčků, které vězňům posílaly jejich rodiny.

Po snídani se ještě za tmy vězni chystali na nástup. Před nástupem se každý snažil na chvíli někde ohrát, protože potom už je čekal celý den na mrazu. Na nástup šli vězni nabalení, šli v koloně po pěti táborovou silnicí a blížili se k prohlídce. Trestanci pochodovali s rukama za zády za doprovodu ozbrojené eskorty a psovodů. Dozorci následně přikázali rozepnout košile, přepočítávali je a prohmatávali, zda nenajdou něco podezřelého. Zda například nemají pod trestaneckým oblečením civil nebo nepovolené předměty. Po prohlídce kontrolor a velitel otevřeli vrata a vězni šli zase v pětičlenné koloně na staveniště. Tam jim bylo ve výdejně přiděleno náradí a každému byl vyměřen jeho díl práce, který musel splnit podle norem. Často to bývaly zednické práce. Vězni pracovali na stavbách. Obzvláště v zimě jim práci ztěžovaly tuhé mrazy. Po zaznění sirény měli vězni právo na polední přestávku a šlo se na oběd. S další sirénou se vraceli do práce. Z práce šli za tmy a opět je čekal nástup a celý systém kontrol se opět opakoval. Po návratu do táborového areálu a po všech kontrolách šli vězeňské party na večeři. Po večeři se vraceli do baráků. Večerní prohlídky probíhaly okolo deváté, než vězni usnuli, často mohli čekat i druhou prohlídku. Tyto prohlídky měly za úkol kontrolovat nepovolené věci, takže každý trestanec si své věci musel důmyslně ukrývat. Systém GULAGu byl celkově velmi krutý, a i náboženství bylo zakázané.

4.5.3 Komparace všedního dne, životních a klimatických podmínek Zápisků a Jednoho dne Ivana Denisoviče

Zápisky z mrtvého domu svým časovým záběrem nabízejí více popisů všedního dne. Ve skutečnosti se však všední den v obou dílech výrazně neliší. Vždy začíná budíčkem, je

naplněn nucenou prací, končí večerkou a spánkem na palandách. Myšlenky vězňů se upínaly na skromnou stravu – všichni se snažili nějak přežít. Životní podmínky byly však v omské věznici za časů cara Mikuáše I., pro Gorjančikova zjevně přece jen příznivější než o 100 let později pro Šuchova v lágru stalinském. Klimatické podmínky byly rovněž obdobné. Jeden den Ivana Denisoviče zachycuje období kruté sibiřské zimy, nevíme, jak bylo v létě. *Zápisky z Mrtvého domu* zachycují rovněž kruté sibiřské mrazy, ale i suchá a vnitrozemská léta.

Když odhlédnu od rozdílného časového určení, mohu konstatovat, že obě díla vykazují poměrně dost podobných paralelních jevů.

4.6 Obrazný systém

Slovo jako takové dostává svůj význam a smysl ve frázi. Např. neutrální slova nesou svůj hlavní význam v kontextu a bez těchto slov by věta postrádala svoji ucelenost a stmelenost. Tato slova tzv. zaplňují mezery ve větách a dodávají tak větě ucelenou a uhlazenou formu. Kontext neutrálním slovům poskytuje význam. Tímto způsobem můžeme každé slovo přinutit, aby označovalo to, co potenciálně není zahrnuto v jeho významu, jinak řečeno: měnit význam slov. Způsoby, kterými lze tento základní význam změnit nazýváme *tropy*. U tropů dochází k porušení základního významu slova a tímto způsobem do vnímání vstupují tzv. druhotné příznaky.⁴⁴ Obecně řečeno mluvíme tedy o „přenesení významu slova“. Význam tropu závisí na celkovém kontextu, ve kterém se daný trop nachází, a to nejen v kontextu literárním, ale i obecně kulturním. Tropy se dělí na dva hlavní typy, *metaforu* a *metonymii*, pod ty spadá i několik podruhů (odrůd), pod metonymií lze zařadit i *synekdochu*, která se někdy samostatně řadí k hlavním tropickým typům. Synekdocha obecně označuje vztah části k celku. U metafory jde o vztah podobnosti a u metonymie jde spíše o věcnou souvislost. V současné době se nedělá rozdíl mezi metaforou a metonymií, ale jde o prostředky jiné povahy. Tyto tropy mají odlišná uplatnění. Metafora se především uplatňuje v lyrice, tedy ve verši a metonymie v epice, tedy v próze.⁴⁵

⁴⁴ TOMAŠEVSKIJ, Boris. *Teorie literatury*. Praha: Lidové nakladatelství, 1970. ISBN 26-077-70.

⁴⁵ HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1973. ISBN 31-390-133-27.

Vzhledem k tomu, že obě díla jsou realistickým vylíčením životních zkušeností autorů, dá se předpokládat, že obrazných pojmenování nalezneme méně.

4.6.1 Obrazný systém Zápisků z mrtvého domu

V tomto díle se vyskytuje tzv. obrazných pojmenování poměrně málo. Dostojevskij je právem považován za představitele realismu. Patřil do generace autorů, jako byli o něco starší Gogol a Gončarov i o pár let mladší Tolstoj. To se také odráží ve způsobu psaní jeho děl, používá k tomu adekvátních prostředků, vše se snaží čtenáři podat v co nejrealističtější podobě, bez výraznějšího přenášení významu. Pro představu zde uvedu alespoň pár příkladů přenesených významů, kterých si lze v díle všimnout.

*«Были просто мазурики и бродяги – промышленники по находным деньгам или по столовской части.»*⁴⁶ Výraz *«промышленники по находным деньгам»* je metafora. Z kontextu lze odvodit, že se jedná o zloděje.

*«Встречайте гостя... В брюхе – то у меня, братцы сегоня Иван-Таскун да Марья-Икотишна!...»*⁴⁷ *Иван-Таскун* a *Марья-Икотишна* metaforou na prázdný žaludek a hlad.

*«В нашей комнате также как во всех других казармах острога, всегда нижщие, байгуши, проигравшиеся и пропившиеся или так просто, от природы нижщие. Я говорю »от природы« и особенно напирю на это выражение.»*⁴⁸ Výraz: *«от природы нижщие»* je také metaforou, označující lidi, kterým je jejich osud předurčen již po jejich narození.

*«Баклушин страдал от этого, как ребенок.»*⁴⁹ I v tomto případě se dá také mluvit o metaforickém přirovnání.

⁴⁶ ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. Записки из мертвого дома. третий том. Москва: «Художественная литература», ISBN 31-3906-924-5. с. 38.

⁴⁷ Тамtéž, с. 64

⁴⁸ Тамtéž, с. 85

⁴⁹ Тамtéž, с. 183

4.6.2 Obrazný systém Jednoho dne Ivana Denisoviče

Alexandr Solženicyn patří spolu s Šolochovem, Okudžavou, Ajtmatovem či Pasternakem k nové generaci ruského realismu (někdy bývá označen i jako magický realismus). Do jisté míry to znamená, že po řadě různorodých literárních experimentů z předchozí doby se znovu formou stává co nejvěrnější popis děje, prostoru i postav. *Jeden den Ivana Denisoviče* je již svým tématem jako kdyby předurčen k této formě – co může být drsnější, náročnější a skutečnější (reálné), než stalinský vězeňský lágr a jeho obyvatelé. Proto i zde lze najít jen nepříliš četné a prakticky shodné tropy a to především metaforu, případně hyperbolu. Namátkově uvedu několik příkladů.

«Дежурит - вспомнил: *Полтора Ивана*, худой да долгий сержант черноокий.»⁵⁰ Označení «*Полтора Ивана*» je hyperbolou, tedy nadsázkou. Výraz přeneseně označuje výšku.

«Так что полежать можно, аж пока в столовую в *девятый барак*.»⁵¹ Výraz «*девятый барак*» lze přirovnat k synekdoše. Číslo zde zastupuje partu.

«*Теплый бы яблого разве когда поймет?*»⁵² V tomto případě se jedná o synekdochu, jeden ze tří hlavních tropů. Tento typ synekdochy označuje „vztah jedince a kategorie, do které jedinec patří“⁵³ V překladu věta znamená „Sytý hladovému nevěří“

4.6.3 Komparace obrazného systému Zápisů z mrtvého domu a Jednoho dne Ivana Denisoviče

Podobných příkladů bychom v obou literárních dílech mohli najít více, ale jak jsem již uvedla, tak se jedná o relativně nečetné literární jevy, které patří do úzkého okruhu metafor, hyperbol či synekdoch. Oba autoři dosahují žádoucí účinek svých děl pomocí realistických prostředků a tropy slouží spíše k dokreslení, či symbolickému zestručnění tam, kde by realistický opis byl zbytečně dlouhý či prostě zbytečný. Domnívám se, že z tohoto pohledu je využití obrazného systému u obou autorů prakticky shodné.

⁵⁰ Один день Ивана Денисовича. [Http://www.lib.ru](http://www.lib.ru) [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/ivandenisych.txt>

⁵¹ Tamtéž, s. 6

⁵² Tamtéž, s. 26

⁵³ HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1973. ISBN 313-90-1332-7. s. 151.

5. ZÁVĚR – ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY

V předchozí obsáhlé kapitola jsem se snažila vymezit hledané parametry v obou reprezentativních literárních dílech ve snaze najít odpovědi na základní výzkumné otázky. Výsledky, ke kterým jsem se dopracovala, překládám v tomto závěru.

Jaký je celkový časový a kompoziční rámeček obou děl?

Jak název Solženicynova díla napovídá, novela Jeden den Ivana Denisoviče je vymezená právě tímto jedním dnem, oproti tomu Zápisky z mrtvého domu pokrývají dobu deseti let. V tomto parametru se obě díla zřetelně liší. Kompozice vykazuje také určité odlišnosti, vycházející z faktu, že Jeden den Ivana Denisoviče je novela a Zápisky z mrtvého domu jsou román.

V čem se shodují a liší hlavní a vedlejší postavy v obou sledovaných dílech z hlediska jejich životních osudů a postojů a z hlediska jejich sociálně psychologické charakteristiky?

Na rozdíl od předchozí odpovědi zde mohu konstatovat, že v obou dílech nacházíme dvojice dosti podobných postav. Protagonisté Gorjančikov a Šuchov se sice formálně odlišují svým původem i vzděláním, oba se však museli vyrovnat místy s až nelidskými podmínkami sibiřského systému vězení. Jejich prožívání této situace je do značné míry sblížuje. Podobně jsou na tom např. postavy starověrce dědouška a baptisty Aljošky nebo surovců Žerabjatnikova a Volkovoje, případně mladíků Sirotkina a Gobčika.

Jak se od sebe vzájemně liší hodnotová hierarchie hlavních postav?

Pokud byla v předchozí otázce konstatována podobnost protagonistů, lze to doložit i hodnotovou orientací - jejich hodnotová hierarchie se zásadním způsobem neliší. Obě obsahují vedle nezbytného uspokojení základních potřeb také sociální hodnoty, vztahové hodnoty a aspekty hledání možnosti seberealizace. Na rozdíl od nich však v obou dílech nacházíme postavy, které na tyto vyšší hodnoty postupně rezignovali a upadali do degradace.

V čem se shoduje a odlišuje všední den u obou sledovaných děl?

Na základě předchozí komparace se domnívám, že běžný všední den se v obou dílech nijak zásadně neliší, tzn., že se více shoduje, než odlišuje. Vězeňský život je vymezen budíčkem, jídlem, nucenou prací, večerkou a spánkem.

Které paralelní jevy se vyskytují v obou dílech a jak se navzájem od sebe liší?

V obou dílech vězni jedí a pracují. Jídlo a práce se však svou kvalitou a podmínkami přece jen odlišuje. Rozdíly nacházím dále v tom, že Gorjančikov a další měli ve skromném volném čase přece jen trochu svobody, zatímco u Šuchova byl i nepatrná nepovolená aktivita trestána. Podobně je to u dalších paralelních jevů, kdy opět vyplývá, že káránci v GULAGu trpěli více.

Jak se od sebe vzájemně liší obrazný systém obou sledovaných děl?

Dostojevskij patřil mezi vrcholné realisty 19. století a Solženicyn patřil mezi realisty 20. století. Metoda realismu je úsporná v používání tropů a obrazný systém se proto vyznačuje občasným použitím metafory, hyperboly, či synekdochy. K zachycení reality jsou oba autoři v použití obrazných prvků úsporní.

Jak se od sebe liší myšlenkový svět obou děl?

Je přirozené, že myšlenkový svět *Zápisků a Jednoho dne* se musí odlišovat již jen proto, že tyto děje jsou od sebe 100 let vzdáleny. Přes jednoznačné odlišnosti carského a komunistického systému či pokroků techniky však můžeme najít překvapivě podobné myšlenkové vzorce. Jak jsem již konstatovala, v podobnosti hodnotových orientací Gorjančikova a Šuchova lze najít i určitou podobnost myšlení.

V úvodu jsem si položila základní otázku, zda stejně jako Dostojevskij pracuje i Solženicyn metodou polyfonie. Přes omezení času a rozsahu novely *Jeden den Ivana Denisoviče* se na základě předchozích zjištění domnívám, že zde Solženicyn vyzkoušel polyfonní přístup, který naplno rozvinul v románu *Rakovina*. Domnívám se, že jeho práce s postavou Šuchova i dalšími postavami, tomu plně odpovídá.

РЕЗЮМЕ

Темой бакалаврской работы являются произведения Ф. М. Достоевского «*Записки из мёртвого дома*» и А. И. Солженицына «*Один день Ивана Денисовича*». Я провела сравнение этих двух книг. Эти два произведения являются автобиографическим свидетельством этих двух авторов. Солженицына и Достоевского связывает их горький опыт ареста и каторжной работы в Сибири. От заключения Достоевского до заключения Солженицына прошло почти 100 лет, поэтому я задала себе вопросы: *«Каким образом изменились условия в исправительно-трудовых лагерях в течение этих 100 лет? Что эти произведения связывает, и чем они отличаются?»*

Целью данной бакалаврской работы является систематический анализ произведений «*Записки из мёртвого дома*» и «*Один день Ивана Денисовича*» и их последующее сравнение. Данная работа нам помогает представить тяжёлую жизнь ссыльных в Омске и жизнь сталинского ГУЛАГа. Данная тема очень обширна, поэтому своим объёмом превышает определённое число страниц моей работы.

В целом, моя дипломная работа разделена на три главы. Первая глава коротко посвящена истории России, прежде всего правительству императора Николая I и лидеру Советского государства Иосифу Виссарионовичу Сталину. Главным образом, первая глава является описанием политических сил, которые действовали в России во времена Достоевского и Солженицына.

В 1825 г., после смерти брата Александра I, на престол вступил царь Николай I. Часть жителей Петербурга ожидала, что их императором станет Константин, но этого не случилось. Этот факт дал толчок известному восстанию декабристов, целью которых была либерализация российского общественно-политического строя. В тот же день восстание было жестоко подавлено. Потом Николай I отказался от отмены крепостного права. Это всё ещё больше укрепило самодержавие. Вскоре после вступления на престол было создано, так называемое, III отделение, и был заложен отдел тайной полиции, агенты которого были чаще всего члены высшего дворянства. Эти агенты обеспечивали дозор над подозрительными людьми. Николай I также официально предупредил писателей и художников о любых действиях, которыми они могли бы выразить своё несогласие. Несмотря на это, количество

политических процессов увеличилось. Помимо стандартных преступников в тюрьму и сибирскую ссылку были направлены также политзаключённые. Например, если в литературном кружке было прочитано письмо запрещённого писателя, вся его группа была приговорена к смертной казни. Смертная казнь была чаще всего заменена ссылкой на каторгу в Сибирь. Между политзаключёнными также оказался и Ф. М. Достоевский. После революции 1917 года, придя к власти, большевистское правительство увеличило количество сибирских исправительно-трудовых лагерей. Под скипетром И. В. Сталина была создана система ГУЛАГов («*Главное управление лагерей*»). К этой системе относилось около 30 тысяч лагерей от Соловецких островов на Белом море до Владивостока в Сибири. За долгие годы в этих лагерях побывало 10 - 14 миллионов осуждённых. Одним из них был писатель Александр Солженицын, который был арестован за то, что в письмах к своему товарищу критиковал Сталина. Солженицын был осуждён на восемь лет пребывания в лагерях, не обращая внимания на его заслуги во время Второй мировой войны.

Вторая глава данной бакалаврской работы коротко описывает жизнь авторов, связанную с их творчеством. Ф. М. Достоевский родился в 1821 г. в Москве в семье бедного врача. В 1834 г. он поступил в Инженерное училище в Петербурге, а после окончания учёбы работал в Инженерском департаменте. Через год Достоевский ушёл в отставку и стал заниматься литературой. В 1846 г. он написал свой первый роман «*Бедные люди*», в котором проявился его талант создания психологического анализа героев - детальная психологическая анатомия. Потом Достоевский написал рассказы «*Белые ночи*», новеллу «*Двойник*» и «*Неточка Незванова*», в 1849 г. - «*Дядюшкин сон*», включая детальное описание характеров. Достоевский принадлежал к литературному кружку петрашевцев. После разгрома кружка был Достоевский и с другими петрашевцами приговорён к смертной казни, но в последнюю минуту он был помилован. Наказание было заменено ссылкой на каторгу в Омск. Его здоровье в ссылке ухудшилось. Участились припадки эпилепсии. Острожная жизнь в значительной степени отразилась в его романах. После возвращения в Петербург Достоевский написал свои «*Записки из мёртвого дома*», которые являются описанием впечатлений, оставшихся после каторги. Позже были написаны такие произведения, как «*Преступление и наказание*», «*Идиот*», «*Бесы*», «*Братья Карамазовы*» и т. д.

А. И. Солженицын родился в 1918 г. После смерти отца маленького Сашу воспитывала только его мать. Солженицын учился на физико-математическом факультете в Ростовском университете и на филологическом факультете в Москве. С 1941 г. по 1945 г. он воевал на фронтах Великой Отечественной войны. В 1945 г. был Солженицын из-за критики Сталина арестован и сослан на восемь лет в лагеря Сибири. После разоблачения «жюльта личности» на XX съезде КПСС он был реабилитирован и переехал в Рязань, где до конца 1962 года работал учителем математики и физики. Тогда он начал писать о лагерной жизни. Его первым произведением стала повесть «Один день Ивана Денисовича». За тему ГУЛАГа Солженицын получил Нобелевскую премию. В это время в Советском Союзе начинается критика его произведений. Солженицын был исключён из Союза писателей и выдворен из СССР. Его произведения стали известными прежде всего за рубежом. Он написал ряд произведений: «*Архипелаг ГУЛАГ*», «*Случай на станции Кречетовка*», «*Матрёнин двор*» и т. д. Солженицын стал критиком советского тоталитарного режима. В Россию знаменитый писатель вернулся в 1994 году. Он умер от инфаркта в 2008 г.

Третья глава бакалаврской работы посвящена теории литературы. Литература – это вся письменная и устная деятельность человечества. Предметом нашей бакалаврской работы является письменная литература. С точки зрения теории литературы – литература разделяется на главные 3 части: композицию, язык, тему. Данная бакалаврская работа занимается темой и композицией данных произведений. Произведения «*Записки из мёртвого дома*» и «*Один день Ивана Денисовича*» принадлежат к жанру эпики. Точнее, «*Записки*», с точки зрения эпического жанра, являются романом, а «*Один день*» является новеллой.

Оба произведения принадлежат к русской славянской литературе. Русская литература находилась под влиянием богатой европейской литературы, например, французской, итальянской, немецкой и английской. Это приводило к её подделыванию. Русская литература стала создавать совсем другие литературные блоки, которые казались инновативными. Это явление называется «чудом русской литературы». Николай Бердяев в своем эссе «*Душа России*» (1915) сказал, что Россию невозможно вполне понять, но возможно в неё верить. По его словам,

русские являются пассивным, раздвоенным народом. Русскую раздвоенность в своих романах представляет Достоевский.

Первый значительный импульс сходства я нашла в работе советского литературного критика Бахтина. Бахтин - автор книги «Проблемы творчества Достоевского», в своём произведении описывает создание романов Достоевского, как «создание романов нового типа», которое он называет полифоническим. По словам Бахтина, полифония Достоевского проявляется посредством того, что автор не выдвигает свои идеологические позиции по сравнению с другими героями, но он даёт простор для всех своих героев, каждый голос является равноценным. Герои романов Достоевского имеют свой собственный субъективный мир. Позже Владислав Краснов выступил со своей публикацией «*Солженицын и Достоевский: Искусство полифонического романа (1979)*», в которой он стремится подтвердить, что сходство между авторами не определяется исключительно на основе предположения о некоторых методах, но использование полифонии является основной стратегией романного искусства.

Вся эта предыдущая информация мне позволила ближе ознакомиться с авторами, историческим фоном трудовых лагерей и т. д. Четвёртая основная глава бакалаврской работы посвящена собственному анализу и последующему сравнению произведений «*Записки из мёртвого дома*» и «*Один День Ивана Денисовича*». Сравнение этих произведений основывается на следующих аспектах: на времени, композиции, характерах героев и их системе ценностей, течении рабочего дня, условиях жизни в обоих лагерях, климатических условиях, тропической системе и т. д. Результат третьей главы хорошо виден в заключении бакалаврской работы.

Действие произведения «*Один день Ивана Денисовича*» происходит только в один день, в отличие от «*Записок*», где действие происходит 10 лет. Произведения отличаются композицией. «*Один день*» является новеллой, а «*Записки*» - романом.

В обоих произведениях находятся пары друг на друга похожих героев. Горянчиков и Шухов отличаются своим образованием и происхождением, но обоим пришлось столкнуться с нечеловеческими условиями сибирской тюрьмы. Переживание тяжёлой ситуации их значительно сближает. Также похожи друг на друга и другие герои, например, Баптист Алёшка и Старик, Грубияны Жеребятников и Волков, Сироткин и Гобчик.

Что касается ценностных иерархий, то они принципиально не отличаются. Они содержат необходимые основные потребности, а также социальные ценности, отношения, ценности и аспекты самореализации. В отличие от них, однако, мы обнаружили в обоих произведениях героев, которые от своих высших ценностей отказались и упали в деградацию.

На основе предыдущего сравнения я считаю, что обычный будний день в обоих произведениях принципиально не отличается. То есть, он наполнен подъёмом, питанием, зарёй и сном.

В обеих книгах заключённые едят и работают. Разница между питанием и работой состоит в их условиях и качестве. У Горянчикова было больше свободного времени – свободы, но Шухову была какая-либо свободная деятельность запрещена. Из этого вытекает, что заключённые в ГУЛАГе страдали больше.

Достоевский и Солженицын принадлежали к русским реалистам 19 и 20 веков, поэтому метод употребления тропической системы - экономный. Тропическая система выделяется редким употреблением метафоры, гиперболы и синекдохи.

Вполне естественно, что ментальный мир *»Записок из мервого дома«* и *»Одного дня Ивана Денисовича«* отличается, потому что эти события отделены друг от друга столетием. Несмотря на явные различия царской и коммунистической систем или прогресса техники, можно найти удивительно похожие модели мышления. Как я уже отмечала, в сходстве ценностной иерархии Горянчикова и Шухова, мы также можем найти некоторые общие черты мышления.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura:

DOSTOJEVSKIJ, Fedor Michajlovič. *Zápisky z Mrtvého domu*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1958. Klub čtenářů (SNKL). ISBN D-581-561

ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Записки из мертвого дома*. третий том. Москва: «Художественная литература», ISBN 31-3906-924-5.

Один день Ивана Денисовича. <http://www.lib.ru> [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/ivandenisych.txt>

Sekundární literatura:

BACHTIN, Michail Michajlovič a Radegast PAROLEK. *Dostojevskij umělec: k poetice prózy*. Přeložil Jiří HONZÍK. Praha: Československý spisovatel, 1971. ISBN 22-125-71.

SAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-195-6.

HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1973. ISBN 31-390-133-27.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0.

KAUTMAN, František. *F. M. Dostojevskij - věčný problém člověka*. Praha: Rozmluvy, 1992. ISBN 80-85336-19-7

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 807-31-902-06

MARTINKOVÁ, Věra. *Čítanka 1 s literárními výklady: pro učební obory: 1. ročník*. Plzeň: Fraus, 2009. Edice českého jazyka a literatury (Tripolia). ISBN 978-80-723-8910-0.

NOVOTNÝ, Tomáš. *100 + 1 světoznámých mužů*. Pardubice: Mayday, 2007. ISBN 80-86986-28-4.

PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 978-80-85839-44-9.

POSPÍŠIL, Ivo. Kapitoly z ruské klasické literatury: (nástin vývoje, klíčové problémy a diskuse). Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7277-0.

SOVÁKOVÁ, Jana a Vladimír FILIPOV. *Přehled ruské literatury: od Slova o pluku Igorově k postmodernismu*. Plzeň: Fraus, 1999. ISBN 80-7238-012-5.

SVOBODA, Karel. *Autokrat a jeho doba: Rusko a revoluce v letech 1830-1831*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3000-7.

ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1999. Dějiny států. ISBN 80-7106-183-2

TOMAŠEVSKIJ, Boris. *Teorie literatury*. Praha: Lidové nakladatelství, 1970. ISBN 26-077-70.

VEBER, Václav. *Stalinovo impérium: (Rusko 1924–1953)*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-391-1.

VLČEK, Radomír. *Kapitoly z ruských dějin 18. století: geneze a vývoj ruského impéria*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6930-5.

VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1992. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. ISBN 80-7067-203-X.

КРАСНОВ, Владислав. *Солженицын и Достоевский: искусство полифонического романа*, Авторизованный перевод книги: Solzhenitsyn and Dostoevsky A Study in the Polyphonic Novel. Athens: University of Georgia Press, 1980. ISBN 082-03-047-27.

Internetové zdroje:

Literatura – Wikipedie. [online]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Literatura>

Один день Ивана Денисовича. [Http://www.lib.ru](http://www.lib.ru) [online]. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/ivandenisych.txt>

ANOTACE

Příjmení a jméno: Dostálová Karolína

Název katedry a fakulty: Katedra slavistiky FF UP

Název práce: F. M. Dostojevskij *Zápisky z mrtvého domu* a A. I. Solženicyn *Jeden den Ivana Denisoviče*. Komparace.

Počet znaků: 103 067

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 22

Klíčová slova: F. M. Dostojevskij, A. I. Solženicyn, komparace, GULAG, pracovní tábor, polyfonie, *Jeden den Ivana Denisoviče*, *Zápisky z mrtvého domu*, vězni

Krátká a výstižná charakteristika práce:

Tato práce se zabývá analýzou a komparací románu F. M. Dostojevského *Zápisů z mrtvého domu* a A. I. Solženicynova novely *Jeden den Ivana Denisoviče*. Komparace je provedena na základě těchto hledisek: kompozice, čas, průběh pracovního dne, životní podmínky v obou táborech, klimatické podmínky, charaktery hlavních postav a vedlejších postav, formy vyprávění obou příběhů, hodnotová hierarchie hrdinů, obrazný systém atd. Daná práce nám umožňuje nahlédnout do života vězňů za vlády Mikuláše I. a života politických vězňů (GULAGu) stalinské éry.